

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

Hakemli Dergi

2. Sayı

SIVAS - 1998

EBÛ SÜFYAN B. HARB'İN HAYATI

Arş. Gör. Ünal KILIÇ*

GİRİŞ

ÜMEYYE AİLESİNİN İSLÂM ÖNCESİ TARİHİ KONUMU

Cahiliyye döneminde Hicaz'ın güneyinde yer alan Kureyş kabilesinin iktisadi ve sosyal seviyesi pek iyi değildi. Diğer kabileler arasında varlığı pek hissedilmeyen bu kabile, Mekke'yi çevreleyen çıplak dağlar arasında vahşi geçitlerde çapulculukla meşguldü. Kureyşliler, meskun buldukları bölgelerde Mekke tüccarlarına develerini kiralama ve onlara klavuzluk yapma gibi Mekke ticaretine olumlu katkıları olduğu gibi bazen de bu ticaret karvanlarının başına bela oluyordu.

Bu kabile mensupları, Mekke'de hüküm sürmekte olan Beni Huzâa'yı şehirden dışarı atmak ve idareyi ele geçirebilmek için fırsat kollarlardı. Onların tarih içerisindeki bu şekildeki gidişatları kabile fertlerinden Kusay ile değişmiştir. Kusay, onları dünya tarihine sokmuş ve siyasi hayatlarının temelini atmıştır.¹

Kusay, peygamberimiz (s.a.v)'in dördüncü batından dedesidir. Kusay b. Kilâb, babasının vefatında, süttten henüz kesilmiş bir çocuktü. Babası Kilâb ölünce annesi Fatıma, Suriye'de oturmakta olan Kudâa kabilesinden Rebia b. Haram ile evlendi. Bu evlilik neticesinde Kusay da küçük bir çocuk olması sebebi ile annesi tarafından Suriye'ye götürüldü.² Kusay, Suriye'de üvey babasının yanında büyüdü. O, babasının Rebia'dan başka birisi olduğunu bilmiyor ve Rebia'nın oğlu olarak çağrılıyordu.³

İlk çocukluk yıllarını Suriye'de üvey babasının kabilesi içerisinde geçiren Kusay, asıl kavminin Mekke'de ikamet ettiğini öğrendikten sonra, hac döneminde Mekke'ye geldi ve uzun bir zamandan beri Mekke'nin idareciliğini yapan Huzâa kabilesinin lideri, Halil b. Hubşiyye'nin kızı ile evlendi.⁴ Kusay'ın bu evliliğinden Abdüddar, Abdümenaf, Abdüluzza ve Abd adında dört oğlu oldu.⁵ Huzâa kabilesinin lideri Halil b. Hubşiyye'den sonra Kâbe'nin anahtarları damadı Kusay'a geçti. Kusay, Kureyş kabilesinin, İsmail b. İbrahim (a.s)'ın soyundan olanların en ileri geleni ve kendisinin de bu kabilenin bir ferdi olması dolayısı ile Kâbe hizmetine ve Mekke emirliğine kendisini, Huzâalardan daha layık görüyordu. Bu durum üç asırdan beri Mekke ve Kâbe'ye hükmeden Huzâa kabilesi ile Kureyş'i karşı karşıya getirdi. Fakat, Kusay,

* C. Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Ana Bilim Dalı Arş. Görevlisi

¹ Lammens, H., "Kureyş", *Milli Eğitim İslam Ansiklopedisi (İA)*, İstanbul 1967

² İbn İshak, *Kitabu's-Siyer ve'l-Megâzi*, thk., Süheyl Zekkâr, s.12-13, Beyrut 1398/1978; İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, I, 66-67, Beyrut (tarihsiz)

³ İbn Sa'd, I, 67

⁴ İbn Sa'd, I, 67; et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'r-Rusul ve'l-Mülük*, thk., (komisyon), II, 15, Beyrut (tarihsiz)

⁵ Taberi, II, 15

Suriye'den Kudâa kabilesinin yardımını da arkasına alarak Huzâalıları Mekke'den çıkarmaya ve Kâbe'nin egemenliğini ele geçirmeye muvaffak oldu⁶.

Kusay, Kâbe hizmetlerini ve Mekke yönetimini ele geçirdikten sonra, dağlık bölgelerde dağınık bir şekilde yaşamakta olan Kureyslileri Mekke'ye götürmeye başladı. Kavmini Mekke'de toplamaya muvaffak olan Kusay'a bazıları **Mücemmî** (toparlayan) adını verdiler.⁷ Kusay, Mekke'ye topladığı kavmini bir iskana tabi tuttu.⁸ Onun Mekke'de ki riyasetini simgeleyen dört önemli görev vardı: Dâru'n-Nedve reisliği, Liva, Hicabe, Sikaye ve Rifade görevi. Kusay'ın ölümünden sonra bu görevler, onun oğullarından Abdüddâr'a devredilmiştir. Aradan fazla bir süre geçmeden bu yetkilerin paylaşılması amacı ile Kusay'ın oğulları arasında mücadele başlamış ve Mekkeliler ikiye ayrılmışlardır. Mahzum oğulları, Sehm oğulları, Cumah oğulları, Adiy oğulları hakim zümre Abdüddar oğullarının yanında yer alırken, onlara karşı muhalefeti oluşturan Zühre oğulları, Esed oğulları, Teym oğulları, Haris b. Fihri oğulları da Abdümenaf oğullarının yanında yer almışlardır.⁹

İki grup arasında ortaya çıkan bu mücadele daha sonra Mekke ve Kâbe'nin yönetimi ile ilgili yetkilerin paylaşılması ile çözüme kavuşturulmuştur. Buna göre, Hicâbe, Liva ve Nedve görevleri Abdüddar oğullarına bırakılırken, Kiyâde, Sikâye ve Rifâde görevleri de Abdümenaf oğullarına kalıyordu. Abdümenaf'ın ölümünden sonra Sikâye ve Rifâde'yi oğullarından Haşim b. Abdimenaf, Kiyâde'yi de bir diğer oğlu Abdüşşems b. Abdimenaf ele almıştır.¹⁰ Rivayetlere göre Haşim ile Abdüşşems, ikiz ve yapışık olarak dünyaya gelmişler, onların bu durumları aralarında bir çekişme ve rekâbetin olacağı şeklinde yorumlanmıştır.¹¹

Haşim b. Abdimenaf, Kureysin büyüklerinden ve efendilerindendi. Civar bölgelerdeki bazı devletlerle iyi ilişkiler kurarak güvenli bir şekilde ticaret yapabilme imtiyazını elde etmişti. Haşim, Medine'den bir kadınla evlenmişti. Orada bir çocuğu oldu. Bu çocuk, daha sonra amcası tarafından Mekkeye getirilen Abdulmuttalib idi.¹²

Abdüşşems erken bir dönemde Mekke'de ölünce onun ifa ettiği Kiyâde görevini, oğlu Ümeyye b. Abdüşşems üstlendi. Ümeyye akrabaları ve yakınları çok olan zengin bir kişiydi. Belki de bu durumuna güvenerek amcası Haşim b. Abdimenaf ile anlaşmazlığa düşmüş, onunla rekâbete girişmiştir. Fakat o, bu mücadeleyi kaybetmiş ve yaklaşık olarak on yıl Şam'da ikamet etmiştir. Tarihte böylece Hz. Muhammed (s.a.v)'in dedesinin babası olan Haşim ile, Ebû Süfyan'ın dedesi Ümeyye arasında ilk düşmanlık başlamış oluyordu.¹³

Zengin ve geniş bir nüfuza sahip olan Ümeyye, Şam'dan Mekke'ye döndükten sonra da eski mevkiini korumuştur.¹⁴ Ümeyye'nin ölümünden sonra onun yerini Harb

⁶ Taberi, II, 15-16; İbn Kesir, Ebü'l-Fida İsmail, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, thk., Ahmed Ebu Mühlhem ve ark., II, 192-196, Beyrut 1988

⁷ Taberi, II, 16; İbn Sa'd, I, 70

⁸ Kusay'ın yapmış olduğu icraatlar için bkz., Taberi, II, 16-19; İbn Kesir, II, 192-196; İbn Sa'd, I, 69-70

⁹ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebi*, thk., Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, I, 130-132; Daru'l-Fikr (tarihsiz); Taberi, II, 19; İbn Kesir, II, 194; Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan*, s.29, Ankara 1990

¹⁰ İbn Kesir, II, 13; Aycan, s.30

¹¹ Taberi, II, 19-20

¹² Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, trc., Salih Tuğ, I, 32-33, İstanbul 1990; Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, I, 188, İstanbul 1989

¹³ Aycan, s.30-31

¹⁴ Fayda, Mustafa, *İslamiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, s.10-12, Ankara 1982

almıştır. Abdüşems oğullarının lideri olan Harb, Haşim b. Abdülmüttalib'in yakın dostu ve nedimi idi. Ancak Abdülmüttalib, Yahudi bir kimseyi öldürmesinden dolayı Harb'den maktülün diyeti olan yüz deveyi alıp, onun amca oğluna vermesine kadar kendisi ile ilişkisini kesmiştir. Böyle bir olay da muhtemelen Haşim oğulları ile Ümeyye oğullarının arasının daha da açılmasına neden olmuştur.¹⁵

İki kabile arasındaki ilişkilerin böylesine bir şekilde seyrettiği bir dönemde Hz. Muhammed (s.a.v) gibi rakib kabilenin ferdi olan bir şahsın peygamber olarak gönderilmiş olması Ümeyye oğulları arasında olumsuz bir tesir oluşturmuş ve onların İslâm peygamberine ve onun getirmiş olduğu dine karşı acımasız bir tavır almalarına vesile olmuştur.¹⁶

KUREYŞ LİDERLİĞİNE KADAR EBÛ SÜFYAN

I- AİLESİ, DOĞUMU VE NESEBİ

Ebû Süfyan b. Harb, Fil yılından 10 sene önce (m.561) tarihinde Mekke'de doğmuştur. Onun, Hz.Peygamber (s.a.v)'den 10 yıl önce doğduğunu söyleyenler de olmuştur.¹⁷ O günün değer yargıları ile ailesi, asâlet yönünden ve ekonomik bakımdan Mekke şehir toplumunda yüksek bir yere sahipti.

Ebû Süfyan'ın nesebi: Sahr b. Harb b. Abdimenaf b. Kusay b. Kilâb b. Lüeyy'dir. Sahr b. Harb, **Ebû Süfyan**'dan başka bir de **Ebû Hanzala** şeklinde künyeye sahiptir.¹⁸ Annesi : Safiyye bnt. Hazin b. Büceyr b. el-Hazm b. Rüveybe b. Abdillâh b. Hilal b. Amir b. Şa'sa dır. Bu kadın, Hz. Peygamberin hanımı Meymune'nin halasıdır.¹⁹

II- ÇOCUKLUK VE GENÇLİK DÖNEMİ

Ebû Süfyan'ın çocukluk yılları hakkında fazlaca bir bilgi olmamakla birlikte onun Mekke eşrafından bir ailenin çocuğu olması sebebi ile iyi bir ortamda büyümüş olduğu zannedilmektedir. Ailesinin sahip olduğu imkanlar sebebi ile o, çocukluk yıllarını Mekke'de refah içerisinde geçirmiştir. Hz.Peygamber'in amcası Abbas, onun en samimi çocukluk arkadaşı idi.²⁰

Tarihcilerin belirttiğine göre Ebû Süfyan, gençlik yıllarında babası gibi ticaretle meşgul oldu. Başta Şam olmak üzere pek çok bölgeye ticaret kervanları düzenliyordu.²¹ Mekkelilerin sıkı bir ticari ilişki içerisinde bulunduğu Taiflilerle o da ticari münasebet içerisindeydi. Özellikle Taif zeytin yağlarının başlıca satıcısı idi.²² Kureyş'in Beni Mahzum ve Beni Ümeyye kabileleri tüccarları milâdi altıncı yüzyılın sonlarında,

¹⁵ Aycan, s.31-32

¹⁶ Aycan, s.32

¹⁷ İbnü'l-Esir, İzzüddin, *Usdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, II, 392, Beyrut 1989/1409; ez-Zehabi, Şeinsüddin Muhammed, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk., Şuayb Arnavut, II, 107, Beyrut 1994/1414; Buhl, F., "Ebu Süfyan", *IA*

¹⁸ İbn ü'l-Esir, *Usdü'l-Gâbe*, II, 392; ez-Zehabi, *Nübelâ*, II, 105-106; İbn Hacer el-Askalani, Şihabuddin Ebi'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Tehzibü't-Tehzib*, thk., Mustafa Abdulkadir Atâ, IV, 377, Beyrut 1994/1415; el-Mizzî, Cemaluddin Ebi'l-Haccac Yusuf, *Tehzibu'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, thk., Beşşar Avvad, XIII, 119, Beyrut 1992/1413, XIII, 119; es-Safedi, Salâhuddin Halil b. Aybek, *Kitabu'l-Vafî bi'l-Vefayat*, XVI, 284, Şututgart (Almanya) 1991/1411

¹⁹ İbnü'l-Esir, *Usdü'l-Gâbe*, II, 392

²⁰ İbnü'l-Esir, *Usdü'l-Gâbe*, V, 148; Aycan, İrfan, "Ebu Süfyan", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994

²¹ İbnü'l-Esir, *Usdü'l-Gâbe*, V, 148

²² Çağatay, Neşet, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliyye Çağı*, s.40, Ankara 1957

Anadolu'ya kadar gidiyorlardı. Ebû Süfyan'ın, Suriye'de ticarethaneleri ve ticari eşya anbarları vardı.²³ Ümeyye oğulları bazen de müşterek sermayeler ile kervanlar hazırlıyorlardı. İleride de belirtileceği üzere Bedir savaşının çıkmasına sebep olacak böylesi bir kervanın başına da önemine binaen bizzat Ebû Süfyan getirilmişti.

Ebû Süfyan, okuma-yazma bilen çok az sayıdaki Mekkeli'den birisiydi.²⁴ O, daha gençlik yıllarında sahip olduğu hasletleri sebebi ile kısa zamanda kendini kabul ettirerek görüşüne başvurulana, sözüne güvenilen, kabilesinin ticari ilişkilerini yöneten bir Kureyş bilgisi durumuna geldi.²⁵ Bazı tarihçilerin belirttiğine göre Ebû Süfyan, Cahiliyye döneminde re'yine başvurulana en makbül üç kişiden birisiydi.²⁶ Okuma-yazma bilmenin yanında şairliği de bulunan Ebû Süfyan'ın riyaseti ve şöhreti çok sevdiği de bize kadar gelen tarihi rivayetlerdendir.²⁷

III-İSLÂMİN GELİŞİ VE MEKKE DÖNEMİNDE EBÛ SÜFYAN

Yukarıda da belirtildiği üzere bu dönem Mekke'de putperestliğin inanç olarak benimsendiği bir dönemdi. Henüz İslâm nuru Mekke'de zuhur etmemişti. Abdümenaf'ın oğullarından ikisi olan Haşim ve Abdüşşems kabileleri arasında Mekke riyaseti ve Kâbe hizmetleri hususundaki rekâbet varlığını sürdürüyordu. İleride de temas edileceği üzere bu rekâbet, diğer Ümeyye oğulları kabile mensubları gibi Ebû Süfyan'ın da rakib kabileden peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed (s.a.v)'in getireceği dini kabulünü güçleştirecektir.

Milattan 571 yıl sonra Kureyş kabilesinin Haşim oğulları kolundan Abdulmuttalib'in torunu, Abdullah'ın oğlu Hz. Muhammed peygamberlikle görevlendirildi. Hz. Peygamber, tebliğ etmekle sorumlu olduğu ilahî mesajı ilk aşamada kendi yakın çevresindeki insanlara ulaştırmaya çalıştı. Ancak O'nun bu uğraşısı diğer pek çok Mekkeli gibi yakın akrabaları olan Ümeyye oğulları tarafından da engellenmeye çalışıldı. Mekke halkından müslüman olmayan pek çok kimse gibi Ümeyye oğullarının da Hz. Muhammed'e inanmamakta ısrar ettiği ve O'na, davasından vazgeçirmek için yapılan saldırı ve eziyetlere ortak oldukları anlaşılmaktadır.

A- Hz.Peygambere Karşı Tavrı

Tarihi kaynaklar Ebû Süfyan'ın, Peygamberimiz'in çağrısına olumlu bir şekilde karşılık vermediğini belirtmekle birlikte onun, diğer bazı müşriklerle birlikte Hz.Peygamber (s.a.v)'in geceleri tilâvet ettiği Kur'an'ı gizlice dinlemeye çalışanlar arasında olduğunu da zikretmişlerdir.²⁸ Ebû Süfyan, Hz.Peygamber (s.a.v)'i Kâbe'ye çağırıp, onunla davasından vaz geçmesi hususunda konuşan ve ona bazı tekliflerde bulunan Kureyş'in eşrafı arasında da yer almıştır.²⁹ Onun aynı zamanda Kureyş'in, Hz.Peygamber (s.a.v) ve müslümanlara karşı uyguladığı her türlü politikanın üretilmesi ve baskı uygulamasında büyük ölçüde katkısı olan bir kişi olduğu söylenmiştir.³⁰

²³ Çağatay, s.141

²⁴ Belâzuri, İslâm dini geldiğinde Kureyş kabilesinden 17 kişinin okuma-yazma bildiğini, bunlar arasında Ebu Süfyan ve iki oğlunun da yer aldığını zikretmektedir. bkz., Belâzuri, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud, *Fütûhu'l-Buldân*, trc., Mustafa Fayda, s.691, Ankara 1987

²⁵ ez-Zehabî, *Nübelâ*, II, 106; Aycan, "Ebu Süfyan", *DİA*

²⁶ İbnü'l-Esir, *Usdü'l-Gâbe*, V, 148

²⁷ ez-Zehabî, *Nübelâ*, II, 107

²⁸ İbn Hişam, I, 337-33; Aycan, s.37

²⁹ İbn İshak, s.147-148; İbn Hişam, I, 276 ; II 26; Aycan, s.37

³⁰ Aycan, *Muaviye*, s.37

Yukarıda belirtilen rivayetlerin yanısıra bir de Ebû Süfyan'ın, Mekke döneminde eziyete maruz kalan Hz. Peygamber (s.a.v)'i kendi evine sığındırdığı ve onu Mekke müşriklerinin eza ve cefalarından kurtardığına dair de bilgilere rastlanmaktadır.³¹ Belkide Ebû Süfyan'ın Hz.Peygamber (s.a.v)'i bu şekilde Mekkelilerin işkencelerinden kurtarması sebebi ile daha sonraki yıllarda onun, hicret öncesinde Hz.Peygambere ve Müslümanlara fiili olarak eziyet edenler arasında bulunmadığı zikredilmiştir.³² Ebû Talib önu, müşriklerin müslümanlara eza ve cefalarının arttığı bir sırada, Kureyş'ten şefkat talep ettiği meşhur kasidesinde;"Dost" görüntüsü vermeye çalışan, ancak içinde görül görül kaynayan kinleri gizleyen bir kimse olarak tanıtır.³³

Tarihi kaynaklara bakıldığında Mekke döneminde Hz. Peygambere işkence yapanların ismen, çoğu zaman da yapmış oldukları işkenceleri ile zikri ilmiş oldukları görülmektedir. Ancak yapılan araştırmalarda Peygambere zulmedenlerin isimleri arasında Ebû Süfyan'ın da ismi zikredilmiş fakat onun yapmış olduğu herhangi bir işkence nevinden söz edilmemiştir. Buna bir de Ebû Talib'in yukarıda söylemiş olduğu sözü eklendiğinde Ebû Süfyan'ın, Mekke toplumundaki ve özellikle de kabilesi içerisindeki konumu itibarı ile Müslümanlar'a eziyet edenlerle birlikte hareket ettiği, fakat şahsi bir şekilde onlara karşı işkencede bulunmadığı sonucuna varılabilir. Gerçi Bedir harbinde Mekke eşrafından çok sayıda insanın ölmesinden sonra riyaset makamına gelen ve müslümanlara karşı yürütülen kin ve nefret politikasında en ön saflarda yer alan bir kişi için böylesi bir yargıya varmanın zorluğu da ortadadır. Ancak araştırmanın ilerleyen bölümlerinde de ifade edileceği üzere yukarıdaki tesbiti güçlendirecek bir takım olayların olduğu da müşahede edilecektir.

Bilindiği üzere Bedir harbinin başlamasına sebep olan kervanın reisliğini Ebû Süfyan yapıyordu. Ebû Süfyan, kervanın müslümanlar tarafından kuşatılacağına istihbaratını aldıktan sonra bir adamı vasıtası ile derhal Mekkelileri durumdan haberdar etmiş ve onlardan hemen yardımlarına gelmelerini talep etmiştir. Bu arada da kendisi boş durmamış, kervanın yönünü müslümanların beklediği tarafın aksine çevirerek Kızıldeniz sahilinden Mekke'ye gitmiş ve kervanı kurtarmayı başarmıştı. Ebû Süfyan'ın imdat çağrısını alan Mekkeliler ise hemen savaş hazırlıklarına başlamışlardı. Mekkeliler, kervanın da bahanesi ile müslümanları toptan yok etmek istiyorlardı. Ancak işte bu noktada bazı tarihçiler, Ebû Süfyan'ın Kureyş'e haber göndererek 'kervanın kurtulduğu' için onları savaştan vazgeçirmeye çalışmış olduğunu söylerler.

Diğer taraftan müslümanlar ile pek çok müşrik kabilesinden oluşan Mekkelilerin arasında meydana gelen Ahzab (Hendek) savaşında müşriklerin idareciliğini yapan Ebû Süfyan'ın savaşı ilk terkeden kişi olduğu zikredilmektedir. Ayrıca bu savaşa katılma fikrinin de ondan değil de özellikle Yahudilerden sadır olduğu belirtilmektedir.

Ebû Süfyan'ın Müslümanlara karşı takınmış olduğu tavri ifade etme bakımından onun Fetih günündeki konumunu da belirtmek gerekecektir. Mekke'nin müslümanlar tarafından kuşatıldığına haberini alan Ebû Süfyan, derhal aradaki mevcut antlaşmayı yenilemek ve süreyi uzatmak üzere harekete geçer. Bu noktada kaynaklar onun müslüman olma hususunda diğer Mekkelilerden daha çabuk davranmakla kalmadığını

³¹ İbn Hacer el-Askalani, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahabe*, thk., Muhammed el-Bicevi, III, 413, Beyrut 1992/1412; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 377; el-Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XIII, 120; es-Safedi, *el-Vafi*, XVI, 285; Hamidullah, I, 99 (İbnü'l-Cevzi'nin el-Mücteba adlı eserinden naklen)

³² Aycan, *Muaviye*, s.39

³³ İbn Hişam, I, 275-278

aynı zamanda da Mekkelileri müslümanlara karşı teslimde gayret gösterdiğini ifade ederler.

Ancak şu kadar varki yukarıdaki ifadelerden müslümanlara yapılan işkenceler hususunda Ebû Süfyanın tamamıyla suçsuz olduğu da anlaşılmalıdır. Bilindiği üzere Kureys'in müslümanlara karşı olanca gücü ile sürdürdüğü şiddet ve baskı döneminde lider o idi. Belki bu dönemde o, bizzat müslümanlara karşı herhangi bir işkencede bulunmamış olabilir. Ancak ne kadar varki onun lider olarak gücü yettiği halde Kureysliler tarafından yapılan eziyet ve tecavüzlere de müdahalede bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu bile onun müslümanlara karşı suçlu olduğunun delilidir.³⁴

IV-HİCRET VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER

Müslümanlar, Mekke'de müşrikler tarafından yapılan kötü muamelelere karşı koymaya çalışmışlar, kendilerine hicret izni verilmesinden hemen sonra da Medine'ye hicret etmeye başlamışlardı. 622 yılının Muharrem ayında başlayan hicret ile müslümanlar, dinlerini hür bir şekilde yaşayabilecekleri bir mekana kavuşmuşlardı. Kureysliler ise müslümanların bu gidişini engellemeye çalışmışsa da başarılı olamamışlardı. Onlar son çare olarak Hz. Peygamber'i öldürmek istemişler fakat bunda da muvaffak olamamışlardı. Böylece Medine, hür bir İslâm merkezi haline gelmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v), Medine'ye hicretin hemen sonrasında, önce Ensar ile Muhacir arasında kardeşlik müessesesi kurarak dini birliği, Medine'de bulunan diğer din mensupları ile gerçekleştirmiş olduğu anayasa protokolü ile de Medine'de siyasi birliği kurmuştu.

A-Bedir Savaşının Sebepleri ve Ebû Süfyan

Rasulullahın çevresinde büyüyen İslâm hareketi, Kureys'in putlarını olduğu kadar, Mekke ile Şam arasında gidip gelen ticaret kervanlarını da tehdit ediyordu. Mekke tacirlerinin kuzeye çıkmasının engellenmesi, ticari hayatlarının ve tabiki kendilerinin sonu demektir. İşte bu yüzden Kureys ısrarla dini ve iktisadi hayatlarını tehdit eden İslâmiyetin toparlanışını yok etmek istiyordu. Onlara göre bunun yolu da savaştan başka bir şey değildi.

Yukarıda ifade edilen hususlar Bedir harbine gelişin Kureys açısından sebepleri idi. Müslümanlar açısından ise savaşa geliş sebepleri daha da değişikti. Onlar, Mekke'de kaldıkları müddetçe bir çok sıkıntılara ve haksızlıklara maruz kalmışlardı. Kafirlerin azgınlıkları şiddetlenince memleketlerini ve mallarını bırakıp, sadece dinleri için Medine'ye hicret ettiler. Buna rağmen Kureys, onların peşini bırakmıyordu. Ticaretlerini tehdit etmemeleri ve putlarını kinamaları için Medine'de onlara hakim olmak için bir takım çareler aramaya başladılar.

Buna karşılık geçmişte Kureys'in yapmış olduğu şeyleri tamamı ile unutmayı düşünmeyen ve hicret etmekle de tamamen Kureys'in baskısından kurtulamadıklarını gören müslümanlar da savaştan başka bir yolun olmadığı kanaatine vardılar.

³⁴ Ebu Süfyan'ın müslümanlara karşı işlenen suçlara müdahalede bulunmadığı hususunda Buhari'deki şu olay güzel bir örnektir. Uhud savaşının akabinde Ebu Süfyan, bulunduğu yüksekçe bir yerden müslümanlara hitabta bulunmuş ve şöyle demiştir: "...öülerinize müslu yapıldığını göreceksiniz. Böyle yapılmasını ben emretmedim, fakat bunu çirkin de görmüyorum." Buradan da anlaşılmalıdır ki, Ebu Süfyan, böyle söyleyerek olayı tasvip ettiğini belirtmiştir. bkz., Buhari, Megâzi, 17; Aynı konuda bkz., İbn İshak, s.334

B-Kervan Olayı ve Bedir'e Geliş

Gelişmelerden de anlaşılacağı üzere her iki tarafta savaşa motive olmuştur. Bu noktada bardağı taşıran son damlayı da başkanlığını Ebû Süfyan'ın yaptığı Kureys ticaret kervanı oluşturmuştur.

Hicretin 2/624 yılında Kureysliler'den bir çok kimsenin katıldığı büyük bir ticaret kervanının, Ebû Süfyan başkanlığında Suriye'ye gittiği haberi müslümanlar tarafından öğrenildi. Hz. Peygamber, bunu haber alınca ashabını topladı; kervandaki malların çokluğunu, buna karşılık muhafız sayısının azlığını³⁵ onlara anlatarak bu kervanı Mekke'ye dönerken uğrayacağı Bedir'de ele geçirebileceklerini söyledi ve kendilerini sefere davet etti.³⁶

Hz. Peygamber, Medine'den hareketinden on gün önce Talha b. Ubeydullah ile Said b. Zeyd'i kervan hakkında bilgi toplamak üzere görevlendirdi. Ancak onlar, Medine'ye Bedir savaşının yapıldığı gün dönebildiler. Kervanın dönüş haberini başka kaynaktan öğrenen Hz. Peygamber, ashabi ile Medine'den hareket etti.³⁷

Başkanlığını Ebû Süfyan'ın yaptığı Kureys kervanı, Bedir mevkiine vardığında ,etrafta Medineliler'in yani müslüman birliklerinin mevcudiyetini kendi keşif birlikleri vasıtası ile tesbit etti. Bunun üzerine Ebû Süfyan, Kureyslilerden yardım istemek üzere Damdam b. Amr el-Gıfari'yi Mekke'ye gönderdi; kendisi de kervanın pusuya düşmemesi için Bedir'den uzak olan ve nadiren kullanılan Kızıldeniz sahil yolunu takip etti...³⁸

Kervanın reisliğini bizzat Ebû Süfyan'ın yapmış olmasından da anlaşılacağı üzere müslümanların takibe aldığı kervan, oldukça büyüktü. Ticari emtia yüklü olan bu kervanın bin deve den müteşekkil olduğu zikredilmiştir.³⁹ Durumdan haberdar olan Mekkéliler, derhal sayıları bini bulan gönüllü asker topladılar ve kervanlarının imdat çağırısına yetişmek üzere yola çıktılar. Yolda, Cuhfe denilen bir mevkide Ebû Süfyan'ın habercisinden kervanın bir hücumu uğramaksızın savuştuğu ve salimen Mekke'ye doğru yoluna devam etmekte olduğuna dair bilgi almalarına rağmen yürüyüşlerini durdurmuyup hareketi devam ettirdiler.⁴⁰

Bu noktada İbnü'l-Esir tarafından zikredilen şu bilginin Ebû Süfyan noktai nazarından oldukça ilgi çekici olduğu görülecektir: Ebû Süfyan, Kureys kervanını kurtardıktan sonra gönderdiği habercisi aracılığı ile Kureys'e şöyle demiştir: "Allah sizin kervanınızı ve mallarınızı kurtarmış bulunuyor. Onun için geri dönünüz." Fakat Kureys ordusunun başkanlığını yapan Ebû Cehil, direterek şöyle demiştir: "Allaha yemin ederim ki, Bedir'e varmadan geri dönmeyeceğiz, orada üç gün kalacağız, develerimizi keseceğiz, başkalarına yemek yedireceğiz, şarap içeceğiz ve araplar bizim şanımızı işitecekler. Böylecede bizden ebediyen korkacaklar." Aynı şekilde Zühre oğullarının antlaşması olan el-Ahnes b. Şerik es-Sakafi de: "Ey Zühre oğulları! Allah sizin mallarınızı ve

³⁵ İbn Hişam, muhafızların 30 veya 40 kişi olduklarına dair bir bilgi vermektedir.bkz., II, 244

³⁶ İbn Hişam, II, 244; Fayda, Mustafa, "Bedir Gazvesi", DİA, İstanbul 1992

³⁷ Hamidullah, I, 223; Fayda, "Bedir Gazvesi", DİA

³⁸ İbn Hişam, II, 244; İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Tarih, trc., Beşir Eryarsoy, II, 118-119, İstanbul 1985; Hamidullah, I, 223.; Hasan İbrahim Hasan, İslam Tarihi, trc., İsmail Yiğit ve ark., I, 146, İstanbul 1991; Fayda, "Bedir", DİA

³⁹ Hamidullah, I, 224

⁴⁰ İbn Hişam, II, 26 ; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 119; Hamidullah, I, 223; Fayda, "Bedir", DİA, V, 326

bu onların başındaki arkadaşlarınızı kurtarmış bulunuyor. Onun için geri dönünüz." diyerek kavminden olan kimseleri geri döndürmüştür.⁴¹

Yukarıdaki rivayetten de anlaşılacağı üzere Ebû Süfyan, ileride çok mühim neticeler doğuracak olan Bedir muharebesinin çıkmasına istemeyerek sebep olduğu gibi bu savaşın yapılmasına da razı olmamıştır.⁴²

Öyle anlaşılıyor ki orduları harekete geçiren asıl saik, Kervan üzerine kurulan planlar değildi. Kureyş'in kervanı kurtulmuştu, ama savaş için çıkılan yoldan geri dönülüyordu. Hazırladıkları ordunun büyüklüğünü ve gücünü müslümanlara göstermek isteyen Müşrikler, savaş yapma kararlılığı ile son hazırlıklarını da yaptılar. Buna mukabil müslümanlar da Kervanın ellerinden kaçması sebebi ile Medine'ye geri dönmediler, onlar da savaş için gerekli tedbirleri aldılar.

C-Bedir savaşı ve Ebû Süfyan Ailesi

Ebû Süfyan hakkında bilgi vermek amacı ile yapılan bu çalışmada Bedir savaşının detaylarına inilmeyecektir. Ancak bu savaşın Ebû Süfyan ve ailesini nasıl etkilediği sorusuna cevap verilmeye çalışılacaktır.

Müslümanların gerçek anlamda muzaffer olduğu Bedir savaşında müşrik ordusunun reisliğini Ebû Cehil yapmakta idi. İki taraf arasındaki mücadelede galip gelen taraf müslümanlar olmuşlardı. Kureyş bu savaşta 70 civarında adamını kaybetmişti. Kureyşten bu savaşta ölenler arasında Ebû Süfyan ailesinden de bazı kimseler vardı.

Bedir'de, Ebû Süfyan'ın karısı Hind'in babası ve ailenin reisi olan Utbe b. Rebia ile amcası Şeybe ve kardeşi Velid, savaş meydanında öldürüldü. Ebû Süfyan'ın oğlu Hanzala da öldürülenler arasındaydı. Onu Ali b. Ebi Talib'in öldürdüğü söylenmiştir.⁴³ Bir diğer oğlu Amr da esir alınmıştı.⁴⁴

Bedir savaşında pek çok müşrik ailede olduğu gibi Ebû Süfyan ailesinde de pek çok aile ferdi kaybedilmişti. Bu kayıpların verdiği acı onları derinden etkilemişti. Bedir'de öldürülen yakınlarına onların nasıl üzülmüş oldukları Uhud savaşı öncesinde ve savaş esnasında Ebû Süfyan ve karısının takınmış oldukları tavırlardan anlaşılmaktadır.

Bedir savaşına sebep olan kervanı kurtaran Ebû Süfyan, savaşa katılmamıştı. Bedir savaşında Kureyş'in yenilgisinin boyutlarını ve kendi yakın akrabalarından öldürülenlerin çokluğunu öğrendikten sonra onun "Bedir'in intikamını almadıkça yıkanmayacağına saç ve sakalını kestirmeyeceğine dair yemin" ettiği zikredilmektedir.⁴⁵

Daha önce de belirtildiği üzere Bedir esirleri arasında Ebû Süfyan'ın oğullarından Amr da vardı. Ebû Süfyan'a: 'fidye verde oğlunu kurtar' denildiğinde o: "Hayır, bir anda hem kanımı hem de malımı kaybedemem, oğlum Hanzala öldürüldü, Amr'ı da fidye vererek mi kurtarayım?" dedi ve böylece oğlunu fidye vermeksizin esir olarak bıraktı. Daha sonraki günlerde Ensardan Sa'd b. Numan, Mekke'ye gidip umre yapmak isteyince, Ebû Süfyan onu yakaladı. O zamana kadar Kureyş, hiçbir hacıya ve umreciye

⁴¹ İbn Hişam, II, 258; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 119; İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, thk., Ali Necib Atva ve ark., II, 265, Beyrut 1992

⁴² F. Buhl, "Ebu Süfyan", İA, IV., 50

⁴³ Taberi, II, 157-159; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 123, 126; Hamidullah, I, 228; Yıldız, İslâm Tarihi, I, 453, İstanbul 1989

⁴⁴ Ebu Süfyan'ın oğlu Amr'ın Hz. Ali (r.a) tarafından esir alındığı belirtilir. bkz., İbn Hişam, II, 294; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 130; İbn Kesir, el-Bidaye, II, 311

⁴⁵ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 135; Hamidullah, I, 228

kötü muamelede bulunmuyordu. Ebû Süfyan onu hapsedmekle bu geleneği yıkmıştı. Daha sonraki günlerde Ebû Süfyan, gerçek niyetini ortaya koymuştur. Ebû Süfyan böyle yapmakla oğlu Amr'ı mübadele etmeyi düşünmüştü. Ebû Süfyan tarafından hapsolunan sahabinin yakınları, Hz. Peygambere müracaat ederek durumdan Onu da haberdar ettiler. Bunun üzerine peygamberimiz, onların tekliflerini de göz önünde bulundurarak Sa'd'a karşılık Amr'ı serbest bırakmıştır.⁴⁶

Ebû Süfyan'ın karısı Hind işe Bedir savaşında kaybettiği yakınlarının intikamını almak için olanca gücü ile Uhud'a hazırlık yapmıştır. Hind bnt. Utbe, Uhud savaşına katılan kadınları organize etmekle kalmamış aynı zamanda da Kureyş erkeklerini de savaşa teşvik için şiirler söylemiştir. Ayrıca Hind, Bedir savaşından kaynaklanan intikam ateşini Uhud savaşında müslüman şehidlerine müslu yaparak söndürmeye çalışmıştır. Zaten onun kendi akrabalarını öldürenleri bulup onların ciğerlerini yiyeceğine dair bir yemininden de bahsolenmektedir.⁴⁷ Bedir savaşı yalnızca Ebû Süfyan ailesine zayıat vermemiş aynı şekilde Kureyşten pek çok kimsenin de ölümüne sebep olmuştur. Kureyş'in kaybı başta liderleri Ebû Cehil olmak üzere 70 kişi olmuştur.⁴⁸

EBÜ SÜFYAN'IN KUREYŞ LİDERİĞİ VE SONRASI OLAYLARI

I-EBÜ SÜFYAN'IN KUREYŞ LİDERİ OLUŞU

Bedir savaşı, Ebû Süfyan ailesinden pek çok kimsenin ölümüne sebep olmuştur. Bu arada da yukarıda da zikredildiği üzere Kureyş lideri olan Ebû Cehil'in bu savaşta ölümü ona Kureyş liderliğinin yolunu açmıştır.⁴⁹

Ebû Süfyan'ın Kureyş liderliğine getirilmesinin sebepleri üzerinde durulacak olursa belkide aşağıdaki gerekçeler ileri sürülebilir:

1-Ebû Süfyan'ın, Kureyş'in ortaklaşarak tertiplemiş olduğu ve gerek şermaye , gerekse kâr itibarıyla büyük meblağa malik olan kervanı ustaca manevralar ile kurtarması.

2-Ailesinden pek çok kimsenin bu savaşta öldürülmüş olması. Belkide Kureyş, onun müslümanlara karşı çok daha fazla kin ve nefret hisleri ile dolu olması sebebi ile daha büyük bir gayret ile savaşaacağını düşünmüştü. Böylelikle onlar, Ebû Süfyan'ın acılarını, ona intikam alma fırsatı vererek az da olsa hafifletmiş olacaklardı.

3-Yukarıda sayılan sebeplerin yanında onun Kureyş'in kalabalık ve nüfuzlu ailelerinden biri olan Ümeyye oğullarından olması. Bedir savaşında, başta Ebû Cehil olmak üzere Kureyş eşrafından pek çok kimsenin ölmüş olduğu düşünülecek olursa bu son maddenin, onun Kureyş lideri olması hususundaki tesiri daha da kolay anlaşılacaktır.

⁴⁶ İbn Hişam, II, 295; Taberi, II, 162-163; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 130; İbn Kesir, el-Bidaye, II, 311

⁴⁷ Hamidullah, I, 228

⁴⁸ Fayda, "Bedir", DİA

⁴⁹ İbn Hacer, Tehzib, IV, 377

II- EBÛ SÜFYAN'IN KUREYŞ LİDERİ OLMASINDAN SONRAKİ OLAYLAR

A-Sevik Gazvesi

Kureyşliler, Bedir mağlubiyetinden hemen sonra Ebû Süfyan' liderliğinde müslümanlardan intikam almak için savaş hazırlıkları yapmaya başladı. Bu hazırlıkların olanca hızı ile yapıldığı bir sırada meydana gelen bir olayın, Ebû Süfyan ile doğrudan alakalı olması sebebi ile üzerinde kısaca durulacaktır.

Mekke'de müslümanlara karşı öfke ve hiddet o derece büyük olmuştu ki savaşta ölenler için ağıt yakıp feryad ü figanda bulunulması yasaklandı⁵⁰ ve hiç vakit geçirilmeden bir intikam savaşının hazırlıklarına başlanıldı. Önceleri Mekkeliler, herhalde müslümanların eline para geçmesini önlemek gayesi ile harp esirlerinin fidye-i necatlarını ödemek istemedilerse de, bu görüşe karşı esir akrabalarına tekrar kavuşmak isteyen zenginlerin, gizlice yürüttükleri muhalefet, bu yasağın kısa zaman içerisinde kaldırılmasını sağlamıştır.

Ordunun savaşçı sayısını artırmak için pek çok çarelere başvurulmuştur. Kureyşlilerin teklifi üzerine, kurtarılan ticaret kervanının sadece sermaye iştiraklerinin dağıtılmasına ve sağlanacak kârın tamamını ise hazırlıkları yapılmakta olan ordunun savaşçı sayısını artırmak için tahsis edilmesine karar verildi.⁵¹ Böylece 250.000 dirhem tutarında bir meblağ toplanmış oldu⁵² ki hemen hemen aynı miktarda bir meblağı, Rasulullah tarafından esir başına 4000 dirhem olarak tesbit olunan fidye-i necatlar için sarfetmek mecburiyetinde kaldılar. Bu arada Mekkeliler, para ile savaşçı toplamak üzere pek çok civar kabileye heyetler gönderdiler⁵³.

Sözü edilen hazırlıklar sürdürülürken Kureyş'in yeni lideri olan Ebû Süfyan, bir kaç silahlı arkadaşı ile birlikte, tam hac mevsiminin ortasında ve Mekkelilerin kan dökülmesine yasakladıkları mukaddes aylara isabet eden günlerde, gizlice Medine'ye gitmek üzere Mekke'den ayrıldı; gayesi daha önce de bahsolunan yeminine göre intikam almaktı. Adamlarını Medine'ye bir günlük mesafedeki Nîb dağı boğazında bırakıp geceleyin tek başına Benî Nâdir Yahudilerinin lideri Sellâm b. Müşkem'in yanına vardı ve saygılarını sunduktan sonra onu, müslüman ahaliye karşı tertiplemiş olduğu suikasttan haberdar etti. Sonra Ebû Süfyan, adamlarının yanına döndü ve onları müslüman halkın oturduğu mahallelerden uzak, Yahudilerin yerleşim bölgeleri olan Medine'nin Kuzey doğu dış mahallelerini teşkil eden el-Ureyd bölgesine gönderdi.⁵⁴

Ebû Süfyan tarafından görevlendirilen Kureyşliler, orada bir hurma çiftliğinde iki müslüman ile karşılaştılar ve onları derhal öldürdüler, kaçıp gitmeden önce de çiftliği ateşe verdiler. Haber Medine'ye ulaştınca Hz. Peygamber (s.a.v), ashabı ile bineklerine bindiler ve onların arkasına takıldılar. Fakat onları yakalayamadılar. Diğer taraftan Ebû Süfyan ve arkadaşları, takip esnasında ağırlıklardan kurtulmak amacı ile beraberlerindeki

⁵⁰ Taberi, II, 160-161; Hamidullah, I, 229

⁵¹ Hamidullah, kaynak göstermeksizin bu şekilde bir teklifin bizzat Ebu Süfyan tarafından yapıldığını söylüyorsa da ilk dönem İslam tarihi kaynakları bu teklifin kervanda malları bulunan Kureyşliler tarafından yapıldığını zikretmektedirler. bkz., İbn İshak, s.322; İbn Hişam, III, 3 ; İbn Sa'd, II, 37; Taberi, II, 187; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 142; Hamidullah, I, 229

⁵² İbn Hişam, III, 4-5

⁵³ Hamidullah, I, 229

⁵⁴ Hamidullah, I, 229

"Sevik" -azık- torbalarını attılar. Onların bütün azıkları bu attıkları torbalardaydı. İşte bundan dolayı bu savaşa Sevik Gazvesi denilmiştir.⁵⁵

Sevik Gazvesinde Ebû Süfyan'ın adamlar ile gerçekleştirdiği baskın ve yağmadan bir kaç ay sonra Rasulullah, Zeyd b. Harise'nin kumandası altında Necd bölgesinde Rebeze ve el-Gamre arasındaki el-Karede su kaynağına bir askeri birlik gönderdi; gaye bir ticaret kervanına el koymaktı. Kervan yöneticilerinden Ebû Süfyan, Safvan b. Ümeyye ve diğer efrad kaçmaya muvaffak olduysa da kervanın mal mevcudu olduğu gibi müslümanların eline geçti. Kervandaki yükler arasında 100.000 dirhem tutarında gümüş külcesi bulunuyordu.⁵⁶

B-Uhud Gazvesi

Uhud gazvesine gidilen süreci, bir önceki başlıkta zikrolunan ve Kureyş'in yüklü miktarda mal kaybetmesine sebep olan Sevik Gazvesinin hızlandırdığı anlaşılmaktadır.

Uhud savaşının asıl sebebi, Bedir savaşı idi. Bedir savaşından sonra taraflar arasında barış için herhangi bir adım atılmış olması şöyle dursun bilakis özellikle Kureyş cephesindeki kin ve nefret gün geçtikçe daha da şiddetlenmiştir.

Bu arada Medine'de Yahudilerle Müslümanlar arasındaki münasebetler gergin bir hal aldı ve gerçekten de bir Yahudi heyeti sırf Kureyşlileri bir intikam savaşına sürüklemek için tahriklerde bulunmak üzere Mekke'ye gitti. Bu heyetin Kureyş'e yardım vaadinde bulunmuş olduğu uzak bir ihtimal olmamalıdır.⁵⁷

Kureyş, paniğe kapılmıştı. Müslümanlar gün geçtikçe güçleniyordu. Buna karşılık kendileri ise hem maddi hem de moral güç bakımından gittikçe zayıflıyorlardı. Ebû Süfyan'ın Şam'dan getirdiği kervan'ın malları Daru'n-Nedve'de duruyordu. Bedir felaketi sebebi ile onun hesabı hala görülmemişti.

Daha önce de belirtildiği üzere babalarını, kocalarını, kardeşlerini ve oğullarını Bedir'de kaybeden Kureyş eşrafından pek çok kimse Ebû Süfyan'a müracaat ederek: "Muhammed bizim büyüklerimizi öldürerek bizi mahvetti. Artık intikam almak zamanı geldi. Kervanın sermayesini sahiplerine verelim. Kalan mal ile müslümanlara karşı savaşalım." dediler. Kervanda malları bulunan kişiler de bu teklifi kabul etti.

Bu çalışmanın konusu ve türü sebebi ile Uhud Gazvesi'nin ayrıntıları üzerinde durulmayacaktır. Ancak bu savaş esnasında çalışmaya konu olan Ebû Süfyan'ın konumu hakkında bilgiler verilecektir.

Uhud Gazvesi bahsolunan hazırlıklar ile başlamıştı. Savaşa çıkan Kureyş ordusunun liderliğini Ebû Süfyan yapıyordu. O, karısı Hind bnt. Utbe'yi de beraberinde savaşa götürüyordu. Hind, yol boyunca hem diğer Kureyş kadınlarını hem de orduyu şiirler söyleyerek savaşa teşvik ediyordu.⁵⁸

Savaş işte bu minval üzere başlamıştı. Neticede ise müslümanlardan 70 civarında sahabi şehid olmuştur. Savaşta verilen zayıat sebebi ile müslümanlar, savaşın belli bir döneminde dağılmışlar, fakat daha sonra Allah (c.c)'ın lütfu ve bazı sahabilerin samimi gayretleri ile büyük bir bozguna uğramaktan son anda kurtulmuşlardır.

⁵⁵ Taberi, II, 175-176; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 135-136; Hamidullah, I, 2298-230

⁵⁶ Hamidullah, I, 230

⁵⁷ Hamidullah, I, 233

⁵⁸ İbn İshak, s.327; İbn Hişam, III, 4-5; Taberi, II, 197; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 142

Savaş esnasında ortaya çıkan dağınıklık ve hengame arasında Allah Rasulü beraberindeki bir kaç sahabe ile Uhud dağında bir tepeye sığındı. Müslümanların sığındıkları yeri gören Ebû Süfyan, adamlarıyla tepenin arkasını dolaşarak oraya hakim bir konumda durdu. Ebû Süfyan, Peygamber ve ashabın önde gelenlerinden pek çoğunun sağ olup olmadığını bilmiyordu. Bu sebeple bulunduğu yerden müslümanlara: "Aranızda Muhammed (s.a.v) var mı? diye sordu. Rasulullah, yanındakilere bu soruya cevap vermemelerini söyledi. Ebû Süfyan, cevap alamaması üzerine devam ederek: "Ebû Bekir yaşıyor mu?" diye sordu, fakat gene bir cevap alamadı. Bunun üzerine o, Ömer'i sordu. Yine cevap verilmediğini görünce: "Demekki bunların hepsi ölmüş, artık iş bitmiştir." diye söylenmeye başladı. Bunun üzerine bütün bu olanlara dayanamayan Hz. Ömer (r.a) bulunduğu yerden: "Ey Allah'ın düşmanı yalan söylüyorsun. Allah seni rezil ve rüsvay edecek şekilde bu saydıklarının hepsini hayatta bıraktı.." Ebu Süfyan: "Hubel yücelsin, Hubel yücelsin." diye haykırınca Rasulullah (s.a.v) : " Siz de ona: " Allah daha yüce ve daha üstündür diye cevap veriniz." buyurdu. Ebû Süfyan, tekrar : "Bizim Uzza diye bir tanrımız vardır, sizin ise yoktur." Bunun üzerine Ebû Süfyan: "Allah aşkına söyle ya Ömer, biz Muhammed'i öldürdük mü?" diye sordu. Hz. Ömer buna karşılık: "Vallahi hayır. O, şu anda senin konuştuklarını işitiyor." deyince Ebû Süfyan: "Sen bana bu saydıklarımın öldüğüne dair haber veren İbni Kamia'dan daha doğrusun. Bu konuda sana inanırım" diyerek şunları ekledi: "Bu gün, bir başka güne bedeldir; Uhud, Bedir'in öcüdür; Hanzale (İbn Ebi Amir), oğlum Hanzale'ye mukabildir. İsterseniz gelecek yıl Bedir'de aynı gün benimle karşılaşmak üzere geliniz; ölülerinize müslu yapıldığını (vücut organlarının kesildiğini) göreceksiniz. Bunu ben emretmedim, fakat bu yapıları nehyetmediğim gibi çirkin de görmedim."⁵⁹

Ebû Süfyan tarafından yapılan -bir yıl sonra Bedir'de tekrar karşılaşma çağrısına Hz. Peygamber'in sahabilerinden birisi aracılığı ile "evet" cevabını verdiği de kaynaklarda zikredilmektedir.⁶⁰

Ebû Süfyan, yukarıdaki konuşmayı yaptıktan sonra kumandası altındaki orduyu toparlayarak savaş alanını terketmiştir. Ebû Süfyan'ın o sırada tamamıyla savunmasız kalan Medine'ye taarruz ederek galibiyetini perçinlemeksizin savaş alanını terketmesi bazı soruların gündeme gelmesine sebep olmalıdır.

Ebû Süfyan'ın Medine'yi tamamı ile harab etmeden savaş alanını terketme sebebi, sadece bir muhakeme hatası ve kötü bir karar mıdır? Acaba o sırada Ebû Süfyan, paralı askerlerinin tamamıyla çekilip gitmelerine izin vermiş olduğu için mi o da alanı terketmeye mecbur kalmıştı? Gerçekten de ne kadar önemli olursa olsun müslümanların son anda teşkil ettikleri bir direnme gücü ile tek başına başedemeyeceğini anlamış da olabilir. Acaba çocukken koruduğu, şahsiyet ve gönülünün yüksek vasıflarını takdirle karşıladığı bu çocukluk arkadaşına karşı hala yakınlık hisleri mi taşıyordu?⁶¹ Yoksa

⁵⁹ İbn İshak, s.333-334; İbn Hişam, III, 44-45; Taberi, II, 205-206; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 150-151; Hamidullah, I, 236-237

⁶⁰ İbn Hişam, III, 45; Taberi, II, 206

⁶¹ Hamidullah, Ebu Süfyan'ın, Peygambere karşı taşınmış olduğu şefkat hisleriyle ilgili olarak aşağıdaki örnekleri vermektedir: "Bir defasında Ebu Cehil, o sırada gencecik bir kız olan Rasulullah'ın kızı Fatıma'ya bir tokat patlatmıştı. Ebu Süfyan, bunun üzerine kızı yanına almış ve onun da bu kaba adama mukabil bir tokat atmasını sağlamak üzere birlikte Ebu Cehil'in yanına gitmişlerdi. Rasulullah, bundan son derece mütehassis olarak Ebu Süfyan'ı meth ü sena etmişti (Belâzuri'nin Ensabından naklen). Diğer bir gün Rasulullah, bir yerden diğer bir yere yaya olarak giderken yolda Ebu Süfyan, zevcesi Hind ve oğlu Muaviye'ye rastladı; ayrı ayrı birer merkebe binmiş vaziyette idiler ve onlar da aynı istikamette yol alıyorlardı. Bunun üzerine Ebu Süfyan, oğlu Muaviye'ye, merkepten inip binitini Muhammed (s.a.v)'e

Rasulullah'ın şahsına karşı bir kin beslemediğinden esasen elde etmiş olduğu zaferle mi iktifa etmek istemişti? Ya da sabahleyin paralı askerlerinin gevşekliği sebebi ile kaybettiği savaşı ve onların zayıflığını görmüş, onlarla birlikte sonucundan emin olmadığı yeni bir savaşa girmek istememişti? Acaba müslümanlar lehine durumun ters dönmesi halinde hiç de ümid etmedikleri bir sırada elde ettikleri bu zaferin, berbat olup ellerinden çıkıp gitmesinden mi korkuyorlardı?

Yukarıdaki soruların cevabını vermenin güçlüğü ortadadır. Zira Ebû Süfyan'ın düşmanı olan Müslümanları yeni bir hamle ile tamamen yok etme imkanı varken bu fırsatı kullanmamış olması Müslümanlar açısından ne kadar iyi olmuşsa Ebû Süfyan'ın tavrının gerçek niyetinin anlaşılmasını da o kadar güçleştirmiştir.

Olayların gelişmesinden de anlaşılabilirdiği kadarı ile Ebû Süfyan'ın zor durumdaki Müslümanlar ve Medine üzerine yeniden saldırmamasında Peygamberimizin uygulamaya koyduğu planın da etkili olduğu görülmektedir.⁶² Uhud Gazvesinde müşriklerin özellikle kadınları tarafından Müslümanlara karşı müslü yapıldığı kaynaklarda tefarruatlı bir şekilde anlatılmıştır. Konumuz itibarı ile bunlardan Ebû Süfyan ve karısı tarafından Müslüman ölümlerine karşı gerçekleştirilen müslü üzerinde durulacaktır.

Ebû Süfyan'ın karısı Hind, yakınlarının öldürülmesinden sorumlu tuttuğu Hz. Hamza'yı öldürtmek için Vahşi adındaki bir köle ile -hürriyeti karşılığında-anlaşmıştı. Vahşi, anlaşma gereği Uhud savaşında Hz. Hamza'yı şehid etmiştir. Savaşın hemen akabinde Hind, diğer kadınlarla birlikte müslü yapmaya başlamıştır. Hind, Hz. Hamza'nın cansız bedenine de müslü yapmıştır. O, Hz. Hamza'nın karnının yarıp ciğerini çıkararak ağzında çiğnemiş, yutmadan geri çıkarmıştır. Bu sebeple kendisine "Ciğer yiyen", daha sonraki yıllarda ise oğlu Muaviye'ye "Ciğer yiyen kadının oğlu" denilmiştir.⁶³

Bu arada başta İbn Hişam olmak üzere bazı tarihçiler, Ebû Süfyan'ın da Hz. Hamza'nın cansız bedenine karşı elindeki asası ile hakaretvari bir şekilde dürterek işkence yapma teşebbüsünden de bahsederler. Aynı tarihçiler Ebû Süfyan'ın yanındaki insanlardan birisi tarafından ikaz olunması üzerine "Bunu gizle, zayıf buldum ve böylesi bir işi yaptım" dediğini de naklederler.⁶⁴

C-Hendek Savaşı ve Ebû Süfyan

Ebû Süfyan, Uhud'da ceryan eden savaşın akabinde müslümanlara meydan okuyarak tam bir sene sonra tekrar Bedir'de karşılaşmak üzere bir savaş randevüsü vermişti. Gerçekten de müslümanlar ertesi yıl Bedir'deki buluşmaya gitmişler, fakat Mekkeliler, kıtlık sebeb ile, karşılaşmayı bir yıl sonraya bıraktıklarını bildirmişlerdir.

birakması için seslendi. Birlikte gidildiği müddetçe Rasulullah, Ebu Süfyan'a İslamın faziletlerini anlatmaya çalışıyordu. Fakat o, tam bir sükunet içerisinde Peygamberi dinlemeye devam ediyordu. Birbirlerinden ayrılacakları yol ayrımına geldiklerinde Rasulullah, merkebi Muaviye'ye iade ederken onlara teşekkürlerini bildirdi ve müsadelerini aldı. Müteakiben Hind, kocasına şunları söylemiştir: "Bütün bunları dinlemek için mi oğlunu merkepten indirdin?!" Ebu Süfyan ise ona şu cevabı vermişti: "öyle seyleme! O pek asil bir ruha sahiptir." Ayrıca Kastalani'nin *İrşad* adlı eserinde (II, 246-247), kaydedilmiş olduğuna göre, aynı senelerde Ebu Süfyan, Peygamber'den yağmur duasında bulunmasını istirham etmiştir. bkz., I, 99-100

⁶² Peygamberimiz tarafından uygulanan bu plan Hamrau'l-Esed Gazvesi diye bilinen gazve ile gerçekleşmiştir. Bu gazve hakkında geniş bilgi için bkz., İbn İshak, s.234-235; Taberi, II, 212-215; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 154-155; Hamidullah, I, 237-238

⁶³ Taberi, II, 203-205; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 152-153

⁶⁴ İbn Hişam, III, 44; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 151

Müslümanlar, verilen randevu gününde ve mahallinde hazır bulunmuşlar, karşılarında düşman bulunmadığı için savaş yapmaksızın dönmek zorunda kalmışlardır.⁶⁵

Uhud savaşından sonra, Hendek Gazvesine kadar geçen süreçte Ebû Süfyan ile ilgili fazlaca öneme haiz malumata rastlanılmadığı için, Hendek Gazvesi ve bu gazvede Ebû Süfyan'ın konumu üzerinde durulacaktır.

Bilindiği üzere Uhud Savaşından sonra Medine'de, Müslümanlar ile Yahudilerin arası oldukça açılmıştı. Özellikle Beni Nadir Oğulları'nın Medine'den sürgün edilmelerinden sonra, Yahudilerin, Müslümanlara karşı bir güç oluşturma çabalarına hız verdikleri görülmektedir. Hayber'de yuvalanan Yahudilerden bir grup da, Medine Şehir Devletine karşı bir diğer Şehir Devletini düşmanca tavır ve tutum içine itmek üzere Mekke'ye gelmiştir. Bu grubun gayretleri neticesinde diğer pek çok kabile gibi Kureys Kabilesi de Müslümanlara karşı savaş fikrini benimsemişlerdi. Buradan da anlaşılmaktadır ki, Hendek Savaşına ordu toplayan ve teşvik eden bu defa Kureys olmamış, Yahudiler olmuşlardı.⁶⁶

Medine'ye doğru yol alan Mekke Müşrikleri ve beraberindekiler, Medine'ye vardıklarında daha önce hiç karşılaşmadıkları bir durumla karşılaşmışlardı. Müslümanlar, Medine'nin etrafına hendekler kazarak Medine'yi koruma altına almışlardı. Müşrikler, çaresizlik içerisinde Medine'yi kuşatma altına almışlardı. Kuşatma devam ediyor fakat gün geçtikçe hazırlıksız gelen Müşrik ordusunun şartları kötüleşiyordu. Bu savaşta da Müşrik ordusunun komutanlığını Ebû Süfyan yapmakta idi.

Muhasaranın ilerleyen günlerinden birinde Müşrikler dağılmaya ve savaş alanını terketmeye başlamışlardı. Onların savaşı terketme sebepleri ve bu terkin nasıl gerçekleştiği üzerinde kısaca durulacaktır. Müşriklerin savaş alanını terketmelerinin sebepleri:

1-Müşrikler savaş alanına gelirken bir muhasara savaşı yapacaklarından habersiz oldukları için yiyecek, giyecek ve erzak bakımından hazırlıksız gelmişlerdi.

2-Bu orduda yapılan savaş itibariyle hiç bir menfaati olmayan pek çok kimse vardı. Bu kişiler içine düştükleri sıkıntılarla savaşa devam etmek istemiyorlardı.

3-Hava gün geçtikçe soğuklaşıyordu. Bu da Medine'de bulunan Müşriklerin sefaletini daha da artırıyordu.

4-Müşrik ordusunun liderliğini Ebû Süfyan yapıyormuş gözüküyordu, fakat pek çok kabileden bir araya gelen orduda dirlik ve düzenin sağlanması da oldukça güç bir işti.

5-Ayrıca Hamidullah'ın, ifade ettiğine göre haram aylar da yaklaşmakta idi. Savaşın son gününde, hava daha da soğuklaşmıştı.⁶⁷

Yukarıdaki sebeplere bir de kuşatma esnasında İslâma giren bir sahabinin kurdığı ve uygulamaya koyduğu plan da eklenince ordunun liderliğini yapan Ebû Süfyan, çareyi savaşı terkte görmüş ve savaş alanını ilk terkeden kişi olmuştur.

⁶⁵ Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz., İbn Hişam, II, 221-222; Hamidullah, I, 239

⁶⁶ İbn Hişam, III, 227-228; Taberi, II, 233-234; Hamidullah, I, 241

⁶⁷ Hamidullah, I, 249

Ebû Süfyan, kendince durum değerlendirmesinde bulunduktan sonra, ordu içerisinde ayağa kalkmış ve şunları söylemiştir: "Ey Kureyş topluluğu! Vallahi siz durulacak gibi bir yerde sabahlamadınız. Atlar ve develer kırılmaya başladı. Beni Kureyza da bize ters düştü. Bize onlardan hoşumuza gitmeyecek haberler ulaşmaya başladı. Rüzgardan başımıza gelenleri görüyorsunuz. Vallahi, ne tencerelerimizi, ne ateşimizi, ne de çadırlarımızı yerinde bırakıyor. Hemen göç edip gidiniz, işte ben, gidiyorum" dedi. Sonra devesinin yanına vardı. Devenin bir dizi bağlı idi, ona bindi ve vurdu. Deve üç ayağı üzerine sıçrayıp kalktı. Devenin ayak bağı ancak ayağa kalkınca çözüldü.⁶⁸

Ebû Süfyan ordunun lideri idi. Bu sebeple de onun savaş alanını terkettiğini görenler ve duyanlar da savaş alanını terketmeye başladılar. Bu savaştan sonra Müslümanlar, Kureyş'ten ciddi manada bir saldırıya maruz kalmamışlardır. Bilakis Peygamberimiz, bu savaştan sonra savunma savaşı yerine savunma amaçlı taarruz savaşını hedefleyerek Kureyş'e taarruzlarda bulunmuştur.⁶⁹

D-Ebû Süfyan'ın Kızı Ümmü Habibe'nin Peygamberimizle Evlenmesi

Bilindiği gibi Hendek savaşı sonrasında Medine Müslümanları ile Mekke Müşrikleri arasında bir sükunet ortamı oluşmaya başlamıştı. İki toplum arasında meydana gelen bu sükunet ortamında Peygamberimiz'in, Kureyş ile diyalog çabalarını hızlandırdığı görülmektedir.

Hendek savaşından sonraki yıllardan birinde, Mekke, büyük bir kıtlıkla karşı karşıya kalmıştı. Mekke'ye buğday ithal olunan bölgenin reisi olan Sumame İbn Usal'ın müslüman olması ve Mekke'ye buğday sevkiyatını önlemesi üzerine Kureyş'in içinde bulunduğu sıkıntı daha da artmıştı. Bunun üzerine bazı Mekkeliler, onun hem cömertliğini ve hem de onunla akrabalık bağlarını öne sürerek bu yasakların kaldırılmasını rica etmek üzere Rasulullah'a haberci gönderdiler. Bu insancıl ricayı Hz. Muhammed, derhal kabul etmiş ve bu hususta teşebbüse geçerek Mekke üzerindeki ambargoyu kaldırmıştır.⁷⁰

Yine bu sükunet devresine ait olarak sahip olduğumuz bir malumata göre Hz. Peygamber, Mekke'nin ekonomik bir krizde olduğunu öğrenmişti. Bunun üzerine İslâma yaklaşımcı bir centilmenlik olarak elçisi ile Mekke rüesasına dağıtılmak üzere bir miktar altın gönderdi. Ebû Süfyan hariç, diğerleri bu nazik davranışı reddettiler. Ebû Süfyan ise, onların kabul etmediği meblağı da alarak bunları halka dağıtmış ve akrabası Muhammed'e hayır dualarda bulunmuştur.⁷¹

Hz. Peygamber, gene aynı maksatla, Hudeybiye sonrasında, elçilerinden birisi ile meşhur ve kıymetli Medine hurması hediye gönderdiği Ebû Süfyan'dan kendisine Arap Yarımadasının her tarafında ısrarla aranılan Mekke mamulü deri giyeceklerden hediye gönderilmesini talep etmişti. Ebû Süfyan da Peygamberimizin bu talebini yerine getirmişti.⁷²

⁶⁸ İbn Hişam; III, 251; Taberi, II, 244; Yıldız, *İslâm Tarihi*, I, 479

⁶⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 172; Yıldız, *İslâm Tarihi*, I, 481

⁷⁰ Hamidullah, I, 252

⁷¹ Önkal; Ahmet, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Konya 1989, s.193; Hamidullah, *Peygamber tarafından gönderilen bu yardımın 500 dinar gibi önemli bir meblağdan oluştuğunu söylemektedir*, I, 252

⁷² İbn Abdilberr, *el-İstiab fî Esmâ'î'l-Ashâb*, II, 498 Beyrut 1940; Kettani, *et-Teratibü'l-İdariyye*, *Hz. Peygamber'in Yönetimi*, trc., Ahmet özel, I, 273, İstanbul 1990; Hamidullah, I, 252; Önkal, s.193

Mümkündür ve hatta muhtemeldir ki, bir yumuşama ihtimalini yoklayıp denemek maksadıyla Rasulullah, Ebû Süfyan'ın sahibi olduğu bir ticaret kervanı ile Suriye-Filistin yönüne doğru gidebilmesi için İslâm ülkesi topraklarından geçip gitmesine izin vermiştir.⁷³

Yukarıda örneklerini verdiğimiz üzere Peygamberimiz, Kureys ile uzlaşma gayretlerini son haddine vardırma çabasında idi. İşte bu noktada Peygamberimiz'in Ümmü Habibe ile evlenmesi oldukça önemli olmuştur.

Müslüman olması sebebi ile Mekke'de uğramış olduğu işkence ve hakaretlerden kurtulmak isteyen Remle bnt. Ebî Süfyan (= Ümmü Habibe), kocası Ubeydullah b. Cahş ile Habeşistan'a hicret etmişti. Ümmü Habibe'nin kocası, önce irtidat ederek Hristiyan olmuş, sonra da ölmüştür. Kocasının ölümünden sonra dul kalan Ümmü Habibe, Habeşistan'da bulunduğu müddetçe dininde sebat göstermiştir.⁷⁴

Ümmü Habibe'nin, Habeşistan'da çektiği sıkıntılara rağmen dininde sebat göstermiş olduğunu öğrenen Peygamberimiz, Necaşi'ye haber göndererek, Ümmü Habibe'yi kendi nikahına almak istediğini bildirdi. Peygamberimiz, Amr b. Ümeyye ed-Damri'ye 400 dirhem para vererek Habeşistan'a nikah teklifi için göndermiştir. Peygamberimizin gönderdiği bu para mehir olarak Ümmü Habibe'ye verilmiştir. Nikahı bizzat Necaşi kıymıştır. 7/628-629 yılında gerçekleşen bu evlilik esnasında Peygamberimizin vekaletini Halid b. Saïd b. el-As yapmıştır.⁷⁵

Peygamberimiz ile Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe arasında gerçekleşen bu nikah, ileride de bahsolunacağı üzere özellikle Ebû Süfyan'ın İslâm'a karşı yumuşamasına vesile olmuştur. Bu evliliğin hemen öncesinde nazil olan:" Olabilir ki

⁷³ Hamîdullah, I, 252.

⁷⁴ İbn İshak, s.96-97; İbn Hişâm, III, 417-418; İbn Sa'd, VIII, 99; İbnü'l-Cevzi, *Sıfatu's-Saffe*, I, 22, Beyrut 1992/1413

⁷⁵ İbn İshak, s.259; İbn Hişâm, III, 417-418; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 413; İbn Sa'd, VIII, 99; İbnü'l-Cevzi, I, 22; Hamîdullah, I, 252-253; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zadu'l-Mead fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, thk., Suayb Arnavut-Abdulkadir Arnavut, III, 26, Beyrut, 1994/1414. Ümmü Habibe'nin, Peygamberimiz ile evliliği hususunda Müslim'de geçen bir hadis üzerinde de kısaca durmak istiyoruz. İbn Abbas, şöyle demiştir: "Müslümanlar, Ebu Süfyan'a bakmıyor, onunla oturuyorlardı. Bunun üzerine Ebu Süfyan, Peygamber (s.a.v)'e : " Yâ Nebiyallah! Üç şey var; onları bana ver!" dedi. O da: " Pekala" dedi. Ebu Süfyan: " Bende Arabın en güzeli ve en iyisi Ümmü Habibe bnt. Ebi Süfyan var onu sana vereyim!" dedi. Peygamber (s.a.v): "Peki"yi" buyurdular. Ebu Süfyan: " Bir de Muaviye var. Onu huzurunda kâtip yaparsın." dedi. (Yine): "Peki"yi" buyurdular. Bunun üzerine Ebu Süfyan: " Bir de beni emir yaparsın. Ta ki vaktiyle Müslümanlara karşı çarpıştığım gibi kafirler ile çarpışayım" dedi. Peygamberimiz: (Yine) "Peki"yi" buyurdular. Ebu Zümeyl: "Eğer bunu Peygamber"den istememiş olmasaydı, ona bunu vermezdi. Çünkü kendisinden bir şey istenilirse mutlaka : "Evet! cevabını verirdi." demiştir. Görüldüğü gibi Müslim'de geçen bu hadis, Peygamberimizin, Ümmü Habibe ile evlenmesine farklı bir boyut kazandırmaktadır. Hadis-i Şeriften anlaşıldığına göre, Ebu Süfyan müslüman olduktan sonra bir takım şartlar karşılığında kızını, Peygamberimize nikahlamak istemiş, Rasulullah da bu şartları kabul etmiştir.

Müslim Şarihlerinden İmam-ı Nevevi'nin beyanına göre: Bu hadis müşkil olması ile meşhur hadislerdendir. İshak'ın vechi şudur ki: Ebu Süfyan, ancak hicretin sekizinci yılında Mekke'nin fethedildiği gün müslüman olmuştur. Bu meşhurdur, hilafsızdır. Halbuki Peygamberimiz'in Ümmü Habibe ile evliliği bundan uzun zaman önce gerçekleşmiştir.

İmam-ı Nevevi, yukarıdaki hadisi, aşağıdaki şekilde yorumlayan Ebu Amr İbn Salah'ın görüşlerine de yer vermiştir. İbn Salah'a göre, Ebu Süfyan, Peygamberimiz'in gönlünü alabilmek için nikahın yenilenmesini istemiştir. Çünkü kendi rızası olmaksızın kızının evlenmiş olmasının ihtimal reisliğine ve nesebine İbn nakısa sayıyordu. Yâhut böyle bir vaziyet karşısında babanın müslüman oluşunun nikah akdini yenilemek iktiza edeceğini sanmıştır.

Buna karşılık Nevevi, şunları söylemiştir: " Hadiste Peygamberimiz'in, nekah akdini yenilediğine veya Ebu Süfyan'a kızını yenilemek icap ettiğini söylediğine dair bir şey yoktur. İhtimal ki: Peygamber: "Peki"yi" sözü ile: Hakiki akidle olmasa da istediğin usul bulur, demek istemiştir. Davutoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim, (Nevevi Şerhi) ve Tercümesi*, Fedâilu's-Sahabe, 2501, İstanbul, 1983; Aynı tartışmalar için bkz., İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zadu'l-Mead*, I, 109-111

Allah (c.c), aralarınızda düşmanlık bulunan kimseler ile sizin aranızda dostluk tesis eder."⁷⁶ ayetinden de bu evlilik anlaşılmıştır.⁷⁷

Yukarıda zikredilen teşebbüsler üzerine Ebû Süfyan'ın Müslüman olmasına giden sürecin daha da hız kazanmaya başladığı görülmüştür.

EBÛ SÜFYAN'IN İSLÂMA GİRİŞİ VE SONRASINDAKİ YAŞAMI

I-MEKKE'NİN FETHİ VE EBÛ SÜFYAN'IN İSLÂMA GİRİŞİ

Hicretin 6. yılında gerçekleşen Hudeybiye antlaşmasından sonra iki taraf arasında meydana gelen huzur ortamı, Kureyş tarafından bozuluncaya kadar sürmüştür.

Hudeybiye Antlaşması gereğince Kureyş, Beni Bekr kabilesini kendisine müttefik olarak seçerken Müslümanlar da Huzâa kabilesi ile ittifak içerisine girmişlerdi. Beni Bekir ve Huzâa kabileleri arasında çıkan kavgada Kureyş müttetikleri ile hareket ederek antlaşmanın ihlaline sebep oldu. Kureyş, Müslümanların gerçek maksadını öğrenmesi ve icap ederse Hudeybiye antlaşmasını yenilemesi veya müddetini uzatması için Ebû Süfyan'ı müslümanların hareket etmelerinden evvel Medine'ye gönderdiler. Onlar, yaptıklarından pişman olmuşlardı.⁷⁸

Mekkeliler tarafından görevlendirilen Ebû Süfyan, kızının Muhammed (s.a.v)'in zevcesi olması sebebi ile doğruca onun odasına gitti. Kızı Ümm'ül-Mü'minin Ümmü Habibe'nin odasına giren Ebû Süfyan oda içerisindeki yatağın üzerine oturmak isteyince kızı yatağı dürüp kaldırdı. Bunu geren Ebû Süfyan şöyle söyledi: "Onu mu bana layık görmedin, yoksa beni mi ona layık görmedin?" Bunun üzerine Ümmü Habibe: "Bu Rasulullah'ın döşegidir. Sen ise pis bir müşriksin, o bakımdan senin bu döşegün üzerine oturmanı istemiyorum." Kızı tarafından bu şekilde azarlanılan Ebû Süfyan, kızının odasından ayrılırken şunları söylemiştir: "Benden sonra sana çok kötülükler isabet etmiş."⁷⁹

Kızının yanından ayrılan Ebû Süfyan, Hz. Peygamber'in yanına gitmişse de Ondan da beklediği ilgi ve cevabı bulamaması üzerine Ebû Bekir (r.a)'ın yanına gitmiştir. Ebû Süfyan, Ebû Bekir'den antlaşmanın devam ettirilmesi için aracı olmasını istemiş, fakat Ebû Bekir: "Böyle bir şey yapamam" diyerek onu reddetmiştir.

Ebû Bekir 'den de menfi cevap alan Ebû Süfyan, aynı maksatla bu sefer de Hz. Ömer (r.a)'ın yanına gitmişse de ondan da beklediği müsbet cevabı alamamıştır.

Ebû Süfyan, daha sonra da Hz. Ali (r.a)'ın evine gitmiş, ailenin bütün fertlerini kendisi için aracı olmaya davet etmiş, fakat gene aynı menfi cevap ile karşılaşmıştı. Medine'de var olan huzursuzluk ve antlaşmanın ihlalden doğan öfkeyi ortadan kaldıramayan Ebû Süfyan, çaresiz bir şekilde Mekke'ye dönmek zorunda kalmıştır.⁸⁰

⁷⁶ Mümtahine, 7.

⁷⁷ İbn Sa'd, VIII, 99; Hamidullah, I, 253; Aycan, 41

⁷⁸ İbn Hişam, IV, 12-13; Taberi, II, 325; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 224; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 404; Belâzuri, Fütûh, s.52; Aycan, "Ebu Süfyan", DİA

⁷⁹ İbn Hişam, IV, 12-13; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 224; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 404; İbn Kesir, el-Bidaye, IV, 289-290

⁸⁰ Ebu Süfyan'ın Medine'ye gidişi ve burada yapmış olduğu görüşmeler için bkz., İbn Hişam, IV, 12-13; Taberi, II, 326-327; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 224; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 404; Belâzuri, Fütûh, s.52-53; İbn Kesir, el-Bidaye, IV, 288-290; Ferruh, Ömer, Tarih-u Sadri'l-İslâm ve'd-Devletü'l-Ümeviyye, s.69, Beyrut 1986; Buhl, Mekke'ye gelen Ebu Süfyan'ın Mekke'de Hz. Peygamber tarafından bu şekilde karşılanmış olduğunu kabul etmemektedir. Ona göre, Peygamber için kaynatası ile

Bunun üzerine Hz. peygamber, o güne kadar Arap Yarımadasında benzeri görülmemiş bir ordu hazırlayarak Mekke'ye doğru hareket etti.

Hız. Peygamber, Mekke'ye gitmek üzere tertiplemiş olduğu bu hareketi gizli sürdürebilmek için gerekli tedbirleri de alarak Mekke yakınlarına kadar geldi. Bu esnada Mekke'de bulunan Abbas b. Abdulmuttalib, Mekkeliler'in endişe içerisinde beklediği bir esnada Mekke dışına çıktı ve Cuhfe'de konaklamış bulunan Müslümanlarla karşılaştı. Abbas, Müslümanların Mekke'ye savaşarak girmesinden ve neticede orada her şeyin yerle yer olmasından endişe ederek bu esnada önemli bir rol oynadı. Cuhfe'de bulunan Müslümanlarla görüşen Abbas, daha sonra Mekkeliler'i teslim razı etmek maksadı ile Müslümanların yanından ayrılarak yola koyuldu.

Hız. Peygamber, yatsı vaktinde geldiği Mekke'ye çok yakın bir yer olan Merru'z-Zahran'da ordunun konaklamasını, geceleyin her askerin ateş yakmasını emretti. Daha önce de belirtildiği üzere bu hareket gizli sürdürüldüğü için Kureys, Hız. Peygamber ve ordusuna dair henüz bir haber alamamıştı. Hatta o sırada sahabiler bile, ordunun nereye gideceğini açık bir şekilde bilmiyorlardı.

Diğer taraftan Mekke'den başarısız bir sonuçla dönen Ebû Süfyan olanları haber verdi. Bunun üzerine Mekkeliler:"Allaha andolsun ki senden daha ahmak birini görmedik. Sen bize savaş haberi getirmedin ki tedbir alalım; barış haberi getirmedi ki emin olalım" diyerek serzenişte bulunmuşlardı. Bir süre sonra ise başka alternatifleri bulunmayan Kureysliler, bilgi toplamaları, şayet Peygamber ile karşılaşılırsa ondan eman almaları, veya duruma göre savaşmaya hazır olduklarını haber vermeleri için Ebû Süfyan ile Hakîm b. Hizam'ı göndermeyi kararlaştırdılar. Onlar, yolda karşılaştıkları Büdeyl b. Verka'yı da yanlarına aldılar. Ebû Süfyan ve arkadaşları Erak'a gelince, İslâm ordusunu görüp dehşete kapıldılar.⁸¹Bu sırada Müslümanların yanından Mekkelileri müslümanlara karşı direnmemeleri hususunda ikna etmek üzere Mekke'ye gitmek üzere ayrılan Abbas, Ebû Süfyan ve arkadaşları ile yolda karşılaştı.⁸²

Ebû Süfyan ile karşılaşan Abbas:"İşte Rasulullah, müslümanlar arasında bulunuyor. Onbin kişi ile birlikte üzerinize gelmiş bulunuyor." deyince, Ebû Süfyan:"Peki ne yapmamı emrederesin?" diye sordu. Bunun üzerine Abbas: "Benim terkime bin, Rasulullah'tan senin için eman isteyeyim, çünkü Allah'a yemin ederim ki O, seni ele geçirecek olursa hemen boynunu vurur." dedi. Bu sözleri duyan Ebû Süfyan, daha fazla diretmeden Abbas'ın terkesine bindi. Ebû Süfyan'ı Peygamberin yanına gitmeye ve ondan eman talep etmeye ikna eden Abbas, terkesinde Ebû Süfyan olduğu halde Rasulullah'ın bulunduğu cihete gitmek üzere harekete geçti.⁸³

Rasulullah'ın huzuruna varan Ebû Süfyan, uzun münakaşalardan sonra İslâma girmeyi kabul etti. Hız. Peygamber, amcasından henüz İslâma girmiş bulunan Ebû Süfyan'ı Mekke'ye göndermemesini, onu sabaha kadar yanında alıkoymasını, Erâk yakınındaki dar bir boğazdan resmi geçit yapacak olan azametli İslâm ordusunu ona

anlaşmanın büyük önemi olduğuna göre Hz. Peygamber, onu iyi tarzda karşılamış ve kendisi ile Mekke'nin teslimi-pazarlığına oturmuş olmalıdır. Nitekim Mekke'ye girilmek üzere iken söylenilen "Kim Ebu Süfyan'ın evine girerse emniyettedir..." sözü bu anlaşmanın bir gereği olarak söylenmiştir.bkz., "Ebu Süfyan", IA

⁸¹ Taberi, II, 330; Belâzürî, 53; Fayda, Mustafa, Halid b. Velid, s.171, İstanbul 1990

⁸² Ferruh, s.70

⁸³ Taberi, II, 330; İbn Kesir, el-Bidaye, IV, 288; Fayda, s.171; Belâzürî, Ebu Süfyan'ın Peygamber'in yanına gitme ve ondan eman alma hususunda ikna edilmesi hususund farklı bir bilgi vermektedir; Ona göre, Ebu Süfyan'ı bu hususta ikna eden kişi, o gece onu yakalayan İslâm askerlerinden birisi olmuştur. bkz., Fütûh, s.53; Hamidullah da aynı şeyi ifade etmektedir. I, 265

seyrettirmesini istedi. Abbas, Ebû Süfyan'ın müslüman olması üzerine Hz. Peygamber'e: "Ya Rasulallah! Ebû Süfyan tefâhuru (övünmeyi) sever. Keşke ona övünebileceği bir şey söyleseniz" dedi. Bunun üzerine Rasulallah: "Kim Ebû Süfyan'ın evine sığınırsa emniyettedir. Kim evine sığınırsa emniyettedir. Kim Mescid-i Haram'a sığınırsa emniyettedir." buyurdular.⁸⁴

Anlaşılabildiği kadarı ile Hz. Peygamber bu şekildeki teveccühleri ile Ebû Süfyan'ın İslâma karşı daha da ısınmasını murad etmişti. Belki de Rasulallah, Mekke'de bulunan düşmanın, içinde bulunduğu karışıklığı ve tedirginliği büsbütün artırmak amacıyla da bu sözleri söylemiş olabilir. Bu sözleri duyan Mekkeliler şöyle düşünecekti: "Acaba Ebû Süfyan da mı bize ihanet etti? Acaba o da mı İslâma katıldı?"⁸⁵

Sabah namazı olupta insanlar, namaza kalkmaya başlayınca endişelenen Ebû Süfyan, Abbas b. Abdulmuttalib'e: "Ne oldu, yoksa bunlar beni öldürmek mi istiyorlar?" diye sorunca Abbas: "Hayır onlar, seni öldürmek için değil de sabah namazı kılmak için kalktılar" diye karşılık vermiştir. Müslümanlar namaza başladıklarında Ebû Süfyan, Rasulallah (s.a.v) rükua varınca onların da rükua gittiklerini, secde edince onların da secde ettiklerini görünce hayret etmiş ve şöyle demiştir: "Tanrı adına yemin ederim ki, oradan buradan gelen topluluğun bu günkü itaatini, ne cömert Farslılarda ne de yüzyıllarca saltanat süren Romalılarda gördüm."⁸⁶

Ebû Süfyan'ı evinde misafir eden Abbas, sabah saatlerinde onu alıp dağın geçide hakim yerinde tuttu. Onun önünden kabileler geçtikçe: "bunlar kimdir?" diye sordu. Abbas: "Bunlar Eslem Kabilesidir" deyince O: "Eslem'den bana ne!" dedi. Daha sonra geçenler için: "bunlar kimdir?" diye sordu Abbas: "bunlar Cüheyne'dir" cevabını verince O: "Cüheyne'den bana ne!" dedi. Sonunda Rasulallah, askerleri arasında yeşil sancağı ile Muhacir ve Ensar ile birlikte geçti. Zırhlara bürünmüşlerdi. Sadece gözleri görünüyordu. Ebû Süfyan, Abbas'a dönerek: "Bunlar kim?" diye sordu. Abbas: "Bu, Rasulallah (s.a.v)'dir. Yanındakiler ise Ensar ve Muhacirlerdir" dedi. Bu sefer Ebû Süfyan ona: "Senin kardeşinin oğlunun mülkü gerçekten çok büyümüştür" dedi. Abbas: "Hayır, bu mülk ve saltanat değil, Nübüvvettir" dedi. Abbas'ın bu sözüne Ebû Süfyan: "Peki! öyle olsun" diyerek karşılık verdi.⁸⁷

Kureyş'in teşebbüs edebileceği muhtemél bir mukavemeti önlemek için Hz. Peygamber'in bir gece Mekke dışında alıkoyduğu Ebû Süfyan, İslâm ordusunun azametini görmüş, Kureyş'in böyle bir orduya mukavemet edemeyeceğini ve karşı koyamayacağını anlamış, maneviyatı sarsılmış bir halde Mekke'ye dönmüştür.⁸⁸

⁸⁴ Bazı tarihçiler, Hz. Peygamber'in Ebu Süfyan'ı böyle söyleyerek onura etmesinin altında yatan sebebi şu şekilde açıklamaktadırlar: Hz. Peygamber, Mekke sokaklarında eziyete maruz kaldığında Ebu Süfyan'ın evine sığınıyor ve İslam düşmanlarının saldırısından kurtuluyordu. Rasulallah, o sırada bir İslam düşmanı olan Ebu Süfyan'ın bu hareket ve davranışını asla unutmamıştı. Böyle söyleyerekte ona olan vefa borcunu ödemek istemiştir. bkz., İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 377; İbn Kayyim, III, 302-303; el-Mizzî, XIII, 120; es-Safedi, XI, 285; Hamidullah, I, 99; Hz. Peygamber söylenilen bu ifadelerden hareketle Welhausen, her hangi bir kaynak göstermeksizin Mekke'nin Fethinin, Hz. Peygamber ile Ebu Süfyan arasında yapılan gizli bir teslim anlaşması neticesinde gerçekleşmiş olduğunu idda etmektedir. bkz., *Arap Devleti ve Sükutu*, trc., Fikret İşıltan, s.10, Ankara 1963

⁸⁵ Hamidullah, I, 266

⁸⁶ Belâzuri, s.54; Kettani, I, 145

⁸⁷ Taberi, II, 331-332; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 228; İbnü'l-Esir, *Usdü'l-Gâbe*, V, 149; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 378-379; İbn Kayyim, III, 403; el-Mizzî, XIII, 120; es-Safedi, XVI, 284; Aycan, s.43

⁸⁸ Bazı tarihçiler, Ebu Süfyan'ın Mekke'ye gitmesi ve kavmini uyarması hususunda yönlendiren kişinin Abbas olduğunu söylerler. bkz., İbn Hişam, IV, 22-23; Taberi, II, 331-332; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 228; Fayda, s.172

Müslümanların yanından ayrılan Ebû Süfyan, doğruca Mekke'ye gitmiş ve mescitte şöyle söyleyerek nidada bulunmuştur: "Ey Kureyşliler! İşte Muhammed hiç bir şekilde karşı koyamayacağınız son derece kalabalık bir orduyla gelmiş bulunuyor " Bu sözleri duyan Kureyşliler: " Peki ne yapacağız?" diye sordular. Ebû Süfyan gene sesli bir şekilde: "Kim benim evime sığırsa emniyettedir, kim Mescid'e sığırsa emniyettedir, kim kapısını üzerine kapatıp dışarı çıkmazsa emniyettedir." dedi ve ekledi: "Müslüman olun ki kurtulasınız.⁸⁹"

Ebû Süfyan'ın yukarıdaki şekilde nida etmesi üzerine karısı Hind bnt. Utbe, onun sakalını yakalayıp şöyle söylemiştir: "Ey Galiboğulları! Kavminin liderliğinden kovulmuş, Allah'ın cezası hayırsız adamı öldürünüz!" Buna karşılık Ebû Süfyan ise: "Ey Kureyş! bu sözler sizi aldatmasın. Muhakkakki Muhammed, daha önce hiç karşılaşmadığınız bir biçimde size geldi. Kim Ebû Süfyan'ın evine sığırsa emniyettedir." demiştir. Bu sözler üzerine Kureyşliler: "Allah seni kahretsin! senin evin kime yeter ki?" diye çıkışınca O: "kim Mescid'e sığırsa emniyettedir, kim kendi evine girer ve kapısını kapatırsa emniyettedir" demiştir. Bunun üzerine insanlardan bazıları Ebû Süfyan'ın evine, bazıları mescide, bazıları ise evlerine gitmeye başladılar.⁹⁰

Bu sırada bazı müşriklerin direnmeleri ise fazla bir anlam ifade etmemiştir zira, başta liderleri Ebû Süfyan olmak üzere pek çok kimse ya Ebû Süfyan'ın evine, ya mescide, ya da kendi evlerine girerek çoktan teslim olmuşlardı. Zaten bu durum da mücadele azmindeki insanların azminin kırılmasına ve onların da fazla direnmeden teslim olmalarına sebep olmuştur. Böylece de Mekke, Müslümanlar tarafından müşrik Kureyşlilerin elinden kurtarılmıştır.

II-FETİHTEN SONRA EBÜ SÜFYAN

Mekke'nin fethi ile Ebû Süfyan'ın Mekke'deki konumu tamamiyle değişmiştir. Fetih'ten sonra o, Mekke'nin ve Kureyş'in en güçlü ve en saygın lideri değildi. Belkide o, artık İslâma ve müslümanlara karşı ta ilk zamanlardan beri takınmış olduğu tavırdan dolayı bilerek ve bir anlamda da mecburen geri planda kalmaya çalışacaktır.

Aynı şekilde karısı Hind de İslâma geç girmeye ve daha önceki yıllardaki Müslümanlara karşı takınmış olduğu tavrı sebebi ile sürekli bir mâhucubiyet ve eziklik içerisinde bulunmuştur. Hind bnt. Utbe, geçmişte yaptıklarının sıkıntısından dolayı, Hz. Osman ile veya kardeşi Huzeyfe ile birlikte Hz. Muhammed (s.a.v))'e beyat üzere giderken yüzünü gizleme ihtiyacını hissetmiştir. Kendisine beyat şartlarından biri olarak çocukların öldürülmemesi hususunda söz vermesi teklif edilince O: "Sen bize çocuk mu bıraktın ki?" diyerek psikolojik olarak geçmişle hâla iç içe yaşadığını göstermiştir.⁹¹

Tarihi kaynaklara bakıldığında Fetih'ten sonra Ebû Süfyan'ın konumu itibarı ile geri planda kalmasından dolayı fazlaca bir malumatın olmadığı görülmektedir. Bu sebeple onun bundan sonraki hayatı hakkında bilgi verilirken onun bizzat bulandığı

⁸⁹ İbn Hişam, IV, 22-23; Taberi, II, 331-332; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 228-229; İbn Kayyım, III, 404; Hamidullah, I, 266; Hodgson M.G. S, Hz. Peygamber'in çadırına gelen ve gönüllüce Müslüman olan Ebu Süfyan'ın Mekke'ye dönüp, Hz. Muhammed'in; eğer şehre girmesine izin verilirse bir genel af ilan edeceğini bildirdiğini ve Kureyş'in de bunu kabul ettiği için fazlaca direnmeden şehri teslim ettiğini söylemektedir. İslâm'ın Serüveni, Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih, trc., Komisyon, I, 135, İstanbul 1995

⁹⁰ İbn Hişam, IV, 23-24; Taberi, II, 332; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 229

⁹¹ Aycan, s.44

olaylar kısaca anlatılacak ve bu olayların Ebû Süfyan nokta-i nazarından nasıl irtibatlandırıldığına değinilecektir.

A-Huneyn Savaşı ve Ebû Süfyan

Mekke'nin fethinden kısa bir süre sonra gerçekleştirilen Huneyn savaşına pek çok Kureyşli gibi Ebû Süfyan'ın da katıldığı görülmektedir. O, bu savaşta, uzun bir aradan sonra ilk defa sıradan bir nefer olarak bulunmuştur.

Bilindiği üzere Huneyn savaşının ilk safhasında Müslüman askerler, çeşitli sebeplerden dolayı düşman askerleri karşısında paniğe kapılarak dört bir tarafa kaçışmaya başlamıştır. Bu kaçış, Allah'ın lütfü ve başta Hz. Peygamber olmak üzere bazı müslümanların gayreti ile bir bozguna dönüşmeden sona erdirilmiştir.

Savaş esnasında müslümanların kaçışmaya başladığı bir dönemde Ebû Süfyan'ın bir müslümana yakışmayacak bir tavır üzerinde olduğu görülmüştür. Savaş esnasında müslümanların kaçışmaya başladığını gören Peygamber'in yakınındaki bir grup cahil Mekkeli, nefislerindeki düşmanlıktan dolayı ileri geri konuşmaya başladılar. Bunların hepsi de Fetih günü müslüman olmuş kimselerdi. Bu grup arasında yer alan Ebû Süfyan, kaçış manzarasını görerek: "Bunların bozgunu ancak (Kızıl) denizde son bulur. Onun (Muhammed) sadağındaki oklar bile onu gözlerine kestirerek onu hedef almışlardı." demiştir. Gene aynı grup içerisinde yer alan Cebele b. el-Hanbel de bağırarak şöyle demiştir: " Bu gün büyü bozuldu." Bunun üzerine orada bulunan ve henüz müşrik olan Safvan b. Ümeyye: " Sus, dişlerin dökülsün! Andolsun ki Kureyşten birisinin bizi idare etmesi, Sakifli birisinin bizi yönetmesinden daha sevimlidir." demiştir.⁹²

Yukarıdaki rivayetten hareketle daha sonraki dönemde yaşayan bazı tarihçiler, Ebû Süfyan'ın Mekke'nin fetholunduğu gün istemeyerek müslüman olduğunu ve bu isteksizliğinin daha sonraki dönemlerde de devam ettiğini söylemişlerdir. Bu rivayete ek olarak Hz. Peygamber'in, "kalpleri İslâma ısındırılacak insanlara verdiği maldan ona da vermiş olmasının da böylesi bir kanaate varmada büyük rolünün olduğu anlaşılmaktadır.⁹³

Evet, belki de Ebû Süfyan, İslâma ilk girdiği dönemlerde diğer müslümanların kalplerinde taşıdıkları samimiyete sahip değildi, ancak şu kadar var ki Ebû Süfyan'ın daha sonraki hayatı, onun iyi bir müslüman olma yolunda gayret içerisinde olduğunun en büyük delili olmalıdır. Belkide bunun farkına varan Hz. Peygamber, hem onu onure etmek hem de kalbini İslâma ısındırmak için ona diğer "Müellefe-i Kulub'a tanımış olduğu imtiyazların ötesinde imtiyazlar tanımıştır.

Hz. Peygamber, Huneyn'de elde edilen ganimetleri dağıtmaya başlayınca Ebû Süfyan'a 100 deve ile 40 ukiyye gümüş vermiştir. Oğulları Yezid ve Muaviye'yeyi de bu gruptan kabul ederek kendilerine 100'er deve vermiştir. Bir şehir devletinin başkanlığını yaparken sıradan bir insan haline gelen bu insanlara gösterilen bu ilgi onları ziyadesi ile memnun etmiştir.⁹⁴

⁹² İbn Hişam, IV, 72; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 244; Faryda, s.206-207

⁹³ İbnü'l-Esir, Usdü'l-Gâbe, V, 149; ez-Zehabi, Nübelâ, II, 106; İrfan Aycan, Ebu Süfyan'ın sonraki dönemlerde iyi bir müslüman olmadığını, hatta onun bir münafık olarak yaşadığını söyleyenlerin özellikle Şii müellifler olduğunu söylemektedir.bkz., "Ebu Süfyan", DİA

⁹⁴ İbn Hişam, IV, 140; İbnü'l-Esir, Usdü'l-Gâbe, II, 392; İbn Kayyim, V, 473; ez-Zehabi, Nübelâ, II, 106; es-Safedi, XVI, 285; el-Mizzî, XIII, 120;

Rasulullah'ın kendisine böylesine bolca ganimetten pay verdiğini gören Ebû Süfyan, şöyle söyleyerek memnuniyetini belirtmiştir: "Anam babam şana feda olsun ey Allah'ın Rasulü! Muhakkakki sen çok cömertsin. Seninle savaştım, sen o zamanlar ne kadar iyi bir muhariptin. Şimdi şana teslim oldum, sen ne kadar güzel bir teslim olunansın. Allah seni hayırla mükafatlandırsın!"⁹⁵

B-Hz. Peygamber'in Vefatına Kadar Ebû Süfyan

Huneyn savaşından sonra Peygamber'in teveccühüne mazhar olan Ebû Süfyan'ın, bizzat Rasulullah tarafından Menat putunu yıkmakla görevlendirildiği görülmektedir. Peygamberden almış olduğu emir gereğince o da gitmiş ve Menat putunu yıkmıştır.⁹⁶

Ebû Süfyan, Taif savaşında da yer almış ve büyük bir gayretle düşmana karşı savaşmıştır. Hatta o, bu savaşta gözlerinden birisini kaybetmiştir.⁹⁷ Bir ok ile gözü çıkan Ebû Süfyan, gözü çıkmış bir halde Rasulullah'ın huzuruna gelmiş ve Ona: "Ya Rasulullah! bu benim gözüm, bu savaşta şehid oldu." Bunun üzerine Peygamberimiz: "istersen dua edeyimde gözüne tekrar kavuşasın veya cennet" buyurmuşlardır. Hz. Peygamber'in bu teklifine karşılık Ebû Süfyan: "Cennet" diyerek gözüne tekrar kavuşmayı istemek yerine Cenneti istediğini ifade etmiştir.⁹⁸

Tarihi kaynaklardan anlaşılabilirdiği kadarı ile Ebû Süfyan, Hz. Peygamber döneminde mâlî imtiyazların yanısıra bir takım siyasî imtiyazlara da sahip olmuştur. Hz. Peygamber, 9/630 yılında Necranlılarla yapılan antlaşmanın şahitleri arasında yer almış bulunan Ebû Süfyan'ı Necran'a vali olarak atamıştır. Necran'ın valiliğini Ebû Süfyan'dan önce Amr b. Hazm yapmaktaydı. Hz. Peygamber onu bir süre de Taif'in zekat amillîği ile görevlendirmiştir. Hz. Ebû Bekir onun valilik alanını daha da genişletmiştir. Hz. Peygamber vefat ettiğinde Ebû Süfyan, Necran valisi olarak Necran'da ikamet etmekteydi.⁹⁹

C-Hulefa-i Râşid'in Döneminde Ebû Süfyan

Peygamberimiz'den on yaş daha büyük olan Ebû Süfyan, Hz. Osman (r.a) dönemine kadar yaşamıştır. Ebû Süfyan, ilk halifenin tesbiti esnasında ortaya çıkan Hz. Ebû Bekir ismine karşı çıkmıştır. Riyaset makamının özellikle Ümeyye Oğullarının elinde kalmasını isteyen Ebû Süfyan, bu sebeple Ebû Bekir'in halifeliğine karşı çıkmışsa da daha sonra bu muhalefetten vazgeçerek yeni halifeye beyat etmiştir.¹⁰⁰

Ebû Süfyan ilerlemiş yaşına rağmen Suriye'nin fethi için hazırlanmış orduya katılmıştır. O, oğlu Yezid'in idaresi altındaki askerlerle birlikte Yermük savaşına katılmış ve bu savaşta özellikle İslâm askerlerini savaşa teşvik ederek büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ebû Süfyan, askerleri şu sözlerle savaşa teşvik etmiştir: "Allah, Allah...Sizler İslâm cengaverlerisiniz, Arapların ıftihar kaynağı İslâm

⁹⁵ İbnü'l-Esir, *Usdü'l-Gâbe*, II, 392; es-Safedi, XVI, 285; el-Mizzî, XIII, 120

⁹⁶ İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 377/ *el-İsâbe*, III, 413; Bu putu Hz. Ali veya Ebu Süfyan yıkmıştır, bu konuda iki rivayet vardır diyen tarihçiler de bulunmaktadır. bkz., İbnü'l-Kelbi, *Kitabu'l-Esnâm*, thk., Ahmet Zeki Paşa, tarihsiz, s.10-11; Buhl, F., *el-Menât*, "İA"

⁹⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 414; Belâzuri, s. 80; ez-Zehebî, *Nübelâ*, II, 106; es-Safedi, XVI, 285

⁹⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 415; es-Safedi, XVI, 285; el-Mizzî, XIII, 120

⁹⁹ İbnü'l-Esir, *Usdü'l-Gâbe*, II, 392; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 377; Belâzuri, s.84; Aycan, "Ebu Süfyan", *DİA*; es-Safedi, XVI, 284; F. Buhl, Ebu Süfyan'ın Ebu Bekir tarafından Necran valiliğine atandığına dair bir rivayetten de bahsetmektedir. bkz., "Ebu Süfyan", *İA*

¹⁰⁰ Aycan, "Ebu Süfyan", *DİA*; F. Buhl, Ebu Süfyan'ın, Hz. Ebu Bekir'in halifeliğine karşı çıkması ve Hz. Ali tarafından azarlanması şeklindeki rivayetlerin aslının olmadığını, bu tür rivayetlerin Emevi tarafgirliği çerçevesinde mütaala edilmesi gerektiğini söylemektedir. "Ebu Süfyan", *İA*

mücahitlerisiniz. Onlarsa, Bizansın çocukları, küfrün askerleridir. Ya Rabbi! İslâm askerlerine yardım gönder. Bu gün İslâmın günüdür."101

Belazuri'nin anlattığına göre Yermük savaşında, diğer müslüman kadınlar gibi Ebû Süfyan'ın karısı Hind bnt. Utbe de: "kılıçlarınızla sünnetsizleri kesiniz" diye bağırarak müslüman askerleri savaşa teşvik etmek suretiyle büyük yararlılıklar göstermiştir.102

12 Recep 15/20 Ağustos 636 tarihinde gerçekleşen Yermük savaşında kıyasiya mücadele eden Ebû Süfyan, savaş esnasında gözlerinden birisini de kaybetmiştir.103 Daha önce de bahsolunduğu üzere Ebû Süfyan, gözlerinden birisini de Taif savaşında kaybetmiştir.

D-Ebû Süfyan'ın Vefatı ve Hadis Raviliği

Tarihi kaynaklarda Ebû Süfyan'ın gerek vefat tarihi gerekse vefat ettiği yer hakkında bir birinden farklı rivayetler bulunmaktadır. Ancak bu rivayetler birbirleri ile karşılaştırıldıklarında şu sonuç ortaya çıkmaktadır:

Peygamberimizden 10 yıl önce yani takriben 560'lı yıllarda Mekke'de doğan Ebû Süfyan, 88 (takriben hicri 31) yaşlarında iken oğlu Muaviye'yi görmek için beraberinde karısı Hind de olduğu halde Şam'a gitmiş, daha sonra oradan Medine'ye dönmüş ve orada vefat etmiştir.104

Babasının ölüm haberini alan Ümmü Habibe, bunun üzerine sarı boya istemiş, bu boyayı ellerine ve yüzlerine sürdükten sonra şöyle söylemiştir: "Rasulullah (s.a.v)'in " Kadın kocasından başkası için üç günden fazla yas tutmasın' buyurduğunu işitmemiş olsaydım, bu şekilde hareket etmezdim."105

Hz. Osman döneminde vefat eden Ebû Süfyan'ın cenaze namazı, halife tarafından kaldırıldıktan sonra Bâki mezarlığına defnedilmiştir. Ebû Süfyan'dan hadis rivayet edenler; başta meşhur Hereklious hadisini rivayet eden Abdullah b. Abbas olmak üzere Kays b. Hâzım, Müseyyeb b. Hazn, Said b. el-Müseyyeb ve oğlu Muaviye'dir.106

SONUÇ

Kureyş kabilesine mensub olan iki aile-Haşimoğulları ve Ümeyyeoğulları arasında daha Cahiliyye çağında iken var olan rekâbet, İslâmın gelişi ile farklı bir boyut kazanarak varlığını sürdürmüştür. İslâmın peygamberi olan Hz. Muhammed'in rakib bir kabileden gelişi, Ümeyye oğullarının bu yeni dine karşı ön yargılı davranmalarına sebep olmuştur. Ümeyye b. Abdüşşems'in torunu olan Ebû Süfyan, iki kabile arasında

101 İbnü'l-Esir, *Usdü'l-Gâbe*, II, 392; Belâzuri, *Fütûh*, s.193; ez-Zehbî, *Nübelâ*, II, 106; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 377; el-Mizzî, XIII, 121; es-Safedi, XVI, 285; Aycan, *Ebu Süfyan*", *DİA*

102 *Fütûh*, s.193

103 İbnü'l-Esir, *Usdü'l-Gâbe*, II, 392; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 377; ez-Zehbî, *Nübelâ*, II, 106; Belâzuri, s.80; el-Mizzî, XIII, 121; es-Safedi, XVI, 285; İbn Hacer, ayrıca Ebu Süfyan'ın gözlerinden ikisini de kaybetmesinden sonra kölesi tarafından götürülüp getirildiğini zikretmektedir. *el-İsâbe*, III, 415

104 Bu konudaki rivayetler için bkz. İbnü'l-Esir, *Usdü'l-Gâbe*, II, 393; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 377; *el-İsâbe*, III, 415; Belâzuri, s.193; ez-Zehbî, *Nübelâ*, II, 107; el-Mizzî, XIII, 121; es-Safedi, XVI, 286;

105 Bir başka rivayete göre Ümmü Habibe, bu sözleri kardeşi Yezid'in vefatını duyduğunda söylemiştir. bkz., Belâzuri, s.193

106 İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 377; el-Mizzî, XIII, 120; es-Safedi, XVI, 284; Aycan, "Ebu Süfyan", *DİA*; Ebu Süfyan'ın rivayet etmiş olduğu hadisler için bkz., Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 105

rekebetin kıysıya sürdüğü bir ortamda Mekke'de doğmuştur. İçerisinde yaşadığı çevre itibarı ile o da diğer kabile üyeleri gibi rakib kabileye karşı cephe almıştır. Belkide bu sebeple onun İslâma girişi ta Mekke'nin fethine kadar gecikmiştir.

Kureyş'in soylu bir ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelen Ebû Süfyan, çocukluk ve gençlik yıllarında iyi bir eğitim görmüş olmalıdır. Hatta o, Mekke'de okuma-yazma bilen 17 kişiden birisi idi. Gençlik yıllarında ticaretle meşgul olan Ebû Süfyan güvenilirliği ve ticaretten iyi anlaması sebebi ile Kureyş'in müştereken düzenlemiş olduğu ticaret kervanının başına getirilmiştir.

Ebû Süfyan, böylesi bir kervan ile Şam'dan dönerken istemeyerek sebep olduğu Bedir savaşı ile tarihin gündemine gelmiştir. Bedir savaşı, onun için bir dönüm noktası olmuştur. Bedir'de pek çok yakınını kaybeden Ebû Süfyan, bu savaşta Kureyş'in önde gelenlerinin ölmesi sebebi ile Mekke Site Devletinin liderliğine getirilmiştir.

Ebû Süfyan gerek Bedir'de yakınlarını kaybetmenin verdiği üzüntü, gerekse lider olmanın ona yüklemiş olduğu sorumluluk sebebi ile Medine'deki müslümanlara karşı üretilen politikalarda kimi zaman önder kimi zamanda tabikatçı olmuştur.

Ebû Süfyan, Müslümanlarla Kureyş'in yapmış olduğu savaşların çoğunda yer almıştır. Tarihi gelişmelerden anlaşılabilirliği kadarıyla o, bu savaşlarda diğer Kureyş büyükleri gibi çok sert ve tavizsiz olmamıştır. Belkide fitratından kaynaklanan insani özellikleri sebebi ile o, müslümanlara; özellikle de Hz. Peygamber'e karşı yumuşak davranmıştır.

Ancak şu kadar varki, Ebû Süfyan, İslâma karşı tamamiyle de tavizkar olmamıştır. Zaten onun İslâma karşı böylesi bir davranış içerisine girmesini zorlaştıran önemli sebepler vardı. Öncelikle o, İslâm'ın Peygamberinin mensup olduğu kabileye rakib olan bir kabilenin ferdiydi. Buna ilâveten Bedir harbinde en yakın akrabalarını kaybetmişti. Bu ise onda kin ve nefrete sebep olmuştur. Bu iki sebebin yanında Ebû Süfyan, Kureyş lideri olması sebebi ile de Müslümanlara karşı cephe almak durumunda kalmıştır. Kureyş arasında sahip olduğu nüfuz da dikkatlerden kaçmamalıdır. Zira o, İslâma girdikten sonra artık Kureyş'in en saygın ve en otoriter lideri değil, sıradan bir müslüman olacaktı.

Bununla birlikte şu da bilinmelidirki; şayet Kureyş'in bu dönemde liderliğinde Ebû Süfyan değil de Ebû Leheb veya Ebû Cehil gibi insanlar bulunmuş olsaydı Müslümanlar ile Kureyş arasındaki mücadele, daha sert ve daha tavizsiz olurdu.

Ebû Süfyan'ın müslüman olmasına giden süreç, Hudeybiye müsalahası ile başlamış, Peygamberimizin onun kızıyla evlenmesi ile devam etmiştir. Bu süreçte Peygamberimizin onunla hediyeleşmesinin de büyük rolü olmuştur.

Mekke'nin kuşatılması esnasında Peygamberimizle bizzat görüşen Ebû Süfyan, daha fazla direnmeksizin müslüman olmuştur. Ebû Süfyan'ın İslâma girişi ile hayatı tamamen değişmiştir. Tarihi kaynaklara bakıldığında görülmektedir ki; o, artık saygın, güçlü ve lider birisi değil, sıradan bir müslüman idi.

İslâma geç girmenin ezikliğinden kaynaklanan sebeplerle Ebû Süfyan, daha sonraki dönemlerde gelişen siyasi olaylarda hep geri planda kalmıştır. o, müslüman olduktan sonraki hayatını-belkide daha önceki günahlarını affettirme veya geç müslüman olmanın ezikliğinden kurtulma endişesiyle- cihat meydanlarında geçirmiştir. Bu uğurda gözlerinin ikisini de kaybeden Ebû Süfyan, Emevi devletinin kurucusu olan Muaviyenin babası olması sebebi ile de sık sık gündeme getirilmiştir.